

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

**Конспект лекцій з дисципліни «Фінансовий моніторинг» для
здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем
«магістр» денної та заочної форм навчання
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок»
(Частина 1)**

Конспект лекцій з дисципліни «Фінансовий моніторинг» для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем «магістр» денної та заочної форм навчання спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» (Частина 1) / Укл. Н.Г. Фатюха – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2024.- 80 с.

Укладач: к.е.н., доцент Н.Г. Фатюха

Рецензент: к.с.н., доцент О.П. Зоря

Відповідальний за випуск: к.е.н., доцент Н.Г. Фатюха

Затверджено
на засіданні кафедри
“Фінанси, банківська справа
та страхування”
Протокол № 13
від 19.06. 2024 р.

Рекомендовано
до видання НМК ФЕУ
Протокол № 5
від 28.06. 2024 р.

ЗМІСТ

Вступ	5
ТЕМА 1. ЕВОЛЮЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З ЛЕГАЛІЗАЦІЄЮ (ВІДМИВАННЯМ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, І ФІНАНСУВАННЯМ ТЕРОРИЗМУ НА МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ	7
1.1.Поняття та джерела походження "брудних" грошей	7
1.2.Необхідність міжнародної співпраці для боротьби з легалізацією доходів, здобутих у злочинний спосіб, фінансуванням тероризму, фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення	11
1.3. Міжнародні організації в сфері боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму: <i>FATF</i> , Євразійська група, <i>MONEYVAL</i> , Еґмонтська група, ООН, МВФ, Базельський комітет, Вольфсберзька група, Інтерпол та ін.	14
1.4. Етапи розвитку системи запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення в Україні	22
ТЕМА 2 . МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ	25
2.1. Рекомендації <i>FATF</i> . Варшавська Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності та фінансування тероризму	25
2.2.Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму. Палермська Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Меридська Конвенція ООН проти корупції. Страсбурзька Конвенція Ради Європи <i>ETS</i> №141 про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом. Резолюції Ради Безпеки ООН	36
2.3. Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму. Доку-	40

менти Базельського комітету з банківського нагляду. Документи Егмонтської групи. Вольфсберзькі принципи

ТЕМА 3. ТИПОЛОГІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КОШТІВ ТА МАЙНА, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ 46

3.1. Найбільш поширені моделі відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом 46

3.2. Сучасні світові типології легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом 57

3.3. Загальні вітчизняні тенденції легалізації злочинних коштів 69

Частина 2

Частина 3

ВСТУП

В умовах глобалізації економіки і поширення її тінізації, посилення терористичної загрози і розповсюдження зброї масового знищення боротьба із легалізацією доходів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення набуває особливого значення.

Через те, що накопичені злочинні надприбутки, отримані шляхом ухилення від сплати податків, збуту наркотичних засобів, торгівлі зброєю та людьми, корупції тощо, кримінальні структури намагаються легалізувати через інфраструктуру фінансового та інших ринків. Фахівці-фінансисти повинні чітко розуміти основи фінансового моніторингу та мати сформовані навички щодо виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, та вчиненню інших дій, спрямованих на недопущення легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення.

Метою вивчення дисципліни є формування теоретичних знань та набуття практичних вмінь і навичок використання сучасної методології, методів, прийомів з метою проведення фінансового моніторингу.

Завдання:

- визначення сутності, етапів та типології легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;

- ознайомлення із міжнародними нормами у сфері протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму;

- вивчення сутності та видів фінансового моніторингу;

- ознайомлення із функціонуванням системи фінансового моніторингу в Україні, правами та обов'язками суб'єктів фінансового моніторингу;

- вивчення особливостей організації фінансового моніторингу різними суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Оволодіння дисципліною «Фінансовий моніторинг» дозволить майбутнім магістрам розвинути компетентності у сфері фінансового моніторингу для реалізації покладених на них повноважень: обирати методи адаптації та напрями використання міжнародних стандартів та нормативів у професійній діяльності; систематизувати та аналізувати

інформацію для вирішення професійних та наукових завдань в сфері фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку.

а) загальні компетентності:

- 1) вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми. ЗК4;
- 2) здатність приймати обґрунтовані рішення. ЗК5;
- 3) навички міжособистісної взаємодії ЗК6.

б) фахові компетентності:

1) здатність оцінювати дієвість наукового, аналітичного і методичного інструментарію для обґрунтування управлінських рішень у сфері фінансів, банківської справи та страхування СК04;

2) здатність до пошуку, використання та інтерпретації інформації, необхідної для вирішення професійних і наукових завдань в сфері фінансів, банківської справи та страхування СК07;

3) здатність розробляти технічні завдання для проектування інформаційних систем у сфері фінансів, банківської справи та страхування СК09;

4) здатність використовувати інструментарій фінансового моніторингу у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму СК 11.

Результати навчання з дисципліни «Фінансовий моніторинг» деталізують такі очікувані результати навчання: Відшуковувати, обробляти, систематизувати та аналізувати інформацію, необхідну для вирішення професійних та наукових завдань в сфері фінансів, банківської справи та страхування ПР04. Доступно і аргументовано представляти результати досліджень усно і письмово, брати участь у фахових дискусіях ПР06. Застосовувати управлінські навички у сфері фінансів, банківської справи та страхування ПР09. Обґрунтувати вибір варіантів управлінських рішень у сфері фінансів, банківської справи та страхування та оцінювати їх ефективність з урахуванням цілей, наявних обмежень, законодавчих та етичних аспектів ПР12. Здатність виявляти нові тенденції у легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом та оцінювати ризики для суб'єктів первинного фінансового моніторингу бути використаними для відмивання «брудних» коштів або фінансування тероризму ПР 15.

ТЕМА 1. ЕВОЛЮЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ БОРотьБИ З ЛЕГАЛІЗАЦІЄЮ (ВІДМИВАННЯМ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, І ФІНАНСУВАННЯМ ТЕРОРИЗМУ НА МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ

1.1.Поняття та джерела походження "брудних" грошей.

1.2.Необхідність міжнародної співпраці для боротьби з легалізацією доходів, здобутих у злочинний спосіб, фінансуванням тероризму, фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення.

1.3. Міжнародні організації в сфері боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму: *FATF*, Євразійська група, *MONEYVAL*, Егмонтська група, ООН, МВФ, Базельський комітет, Вольфсберзька група, Інтерпол та ін.

1.4. Етапи розвитку системи запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення в Україні (далі – ПВД/ФТ)

1.1.Поняття та джерела походження "брудних" грошей

Відмивання "брудних" грошей визнане злочинним діянням у кримінальному законодавстві багатьох країн світу й особливо в кримінальних кодексах США, Великої Британії, Франції, Німеччини, Швейцарії, Польщі. Найбільш повне визначення "відмивання грошей" містить кримінальний кодекс США з доповненням від 27 жовтня 1986 р., що має поправку "Про протидію відмиванню грошей".

Згідно з ним, злочин "відмивання грошей" здійснює "кожний, хто усвідомлює, що власність, залучена у фінансову угоду, - це доход від нелегальної діяльності, спрямованої на:

- проведення або спробу проведення фінансової угоди, яка включає подібні доходи з наміром підтримки таких видів протизаконної діяльності, які включають які-небудь ознаки злочинних дій, організованої злочинності й обігу наркотиків;
- проведення фінансової угоди з наміром порушення федеральних розпоряджень податкового кодексу;

- свідоме проведення фінансової угоди з наміром приховання - цілком чи частково - самої суті справи, місця, джерела, власника або контролера доходів від вищезгаданої протизаконної діяльності;

- проведення фінансової діяльності з ухилянням від обов'язку подачі звіту про обіг готівки" [1]

З початку 1980-х років словосполучення “відмивання коштів” (“money laundering”) почало активно використовуватися в судових процесах, а в подальшому було закріплено в низці міжнародних правових актів, включаючи й конвенції Організації Об'єднаних Націй, які на сьогодні ратифіковані Україною.

Перша спроба визначення поняття “відмивання коштів” була зроблена в Конвенції ООН “Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин”, прийнятій 19.12.1988 у Відні (див. п.1 ст. 3 Конвенції) [2, 3, с.11].

У міжнародно-правових документах на сьогодні існує багато визначень терміна “відмивання коштів”. Це явище розглядається як процес, у результаті якого відбувається приховування доходів, одержаних злочинним шляхом, їх розміщення, переказ або інша трансакція через фінансово-кредитну систему з подальшою інтеграцією в легальну економічну діяльність на користь кінцевого вигодоодержувача – суб'єкта, від імені та в інтересах якого злочин вчинявся, а дохід від його вчинення “відмивався” [4]

У сучасній ринковій економіці більшість розрахунків здійснюється без використання готівки, в той час як нелегальні прибутки надходять до рук злочинних об'єднань у вигляді готівки. Тому для того щоб ватажки злочинного світу та їхні співучасники змогли вільно розпоряджатися грошима, добутих злочинним шляхом, вони повинні їх ввести в легальний обіг через фінансові установи, господарюючи суб'єкти, використовуючи при цьому довгий ланцюг фінансово-економічних операцій (так звані канали легалізації)[1]

Слід зазначити, що процес відмивання «брудних» грошей несе загрозу для загальноекономічного розвитку територій та країн, які відмовляються від жорсткого контролю за цим видом міжнародної злочинної діяльності.

Безпосереднім джерелом одержання «брудних» коштів є тіньова економіка як сукупність неврахованих і протиправних видів економічної діяльності. Вона включає три сегменти:

- «неофіційну» («неформальну», «сіру»);

- «підпільну» («кримінальну», «чорну»);
- фіктивну економіку.

«Неофіційна» економіка — це не заборонені законом легальні види економічної діяльності, в рамках яких мають місце нефіксоване офіційною статистикою виробництво товарів і послуг, приховування цієї діяльності від податків. Така діяльність можлива практично у всіх галузях економіки. Основною причиною її виникнення вважається високий рівень оподаткування, який існує в економіці, як правило, доходи отримані від діяльності в такому правовому полі — це додаткові, тимчасові доходи.

Підпільна економіка — це, як правило, заборонені законом види економічної діяльності, як-то: незаконне виробництво та збут зброї, наркотиків, контрабанда, рекет, злочинство, бандитизм, а також незаконна практика, наприклад практика лікарів без ліцензії, нелегальний гральний бізнес, проституція тощо. Така економіка головним чином має розвиток в рамках злочинних угруповань.

До *«фіктивної» економіки* відносять хабарництво та всякого роду шахрайство, пов'язане з отриманням і передачею грошей; сюди ж відносять і діяльність, направлену на одержання необґрунтованого зиску та різного роду пільг економічними агентами на основі організованих корумпованих зв'язків. Основною причиною виникнення такого сектора економіки є прагнення отримати економічними агентами певної вигоди від використання свого службового становища.

Одним з показників, які оцінюють масштаби процесу відмивання "брудних" грошей, може бути кількість сумнівних угод, зареєстрованих фінансовими установами і тими суб'єктами господарської діяльності, які за розпорядженням влади зобов'язані надавати правоохоронним органам таку інформацію.

Щодо каналів походження «брудних» грошей, то у світовій практиці виділяють такі основні генератори грошових потоків:

1. організовані злочинні угруповання, яким необхідно легалізувати кошти, отримані внаслідок торгівлі наркотичними речовинами, а також внаслідок здійснення іншої злочинної діяльності;
2. терористичні угруповання, які використовують систему відмивання «брудних» грошей для отримання коштів на закупівлю зброї та техніки для ведення військових дій;
3. так звані корумповані чиновники, що отримують «брудні» гроші у формі хабарів, коштів з державних соціальних

фондів, а також привласнених позик міжнародних фінансових інституцій, отриманих у рамках фінансової допомоги.

Щодо *основних способів відмивання брудних грошей*, то можна виділити такі:

- вивіз готівкових коштів з країни за допомогою кур'єрів чи приховування їх в багажі, для їхньої наступної репатріації через іноземні банки;

- багатократне зарахування готівкових коштів на розрахунковий рахунок різними фізичними особами;

- укладання договорів з іноземними компаніями на виконання послуг інформаційного характеру;

- укладання договорів з приводу купівлі-продажу товарів, яких фактично не існує;

- «структурування» — штучне дроблення фінансової операції на декілька одиничних, з маленькими сумами. при цьому грошові кошти переказуються використовуючи не тільки банківські установи, а використовуючи поштові відділення, ломбарди тощо. в кінцевому підсумку кошти акумулюються на одному, чи декількох рахунках, з яких вони переказуються на цілком законній підставі в банк іншої країни;

- фіктивні компанії — державна реєстрація таких компаній як правило відбувається використовуючи підробні, або загублені паспорти, потім на основі зареєстрованого підприємства відкривається банківський розрахунковий рахунок, на якому акумулюються кошти, які згодом переказуються на рахунок іншої компанії, або отримуються в готівковому вигляді;

- альтернативні банківські системи — це «відмивання» коштів в так званому «золотому трикутнику» (тайланд, бірма, лаос), гроші проходять складний ланцюг осіб які ведуть такий рід бізнесу із покоління в покоління. така схема отримала назву hawala, при використанні такої схеми кошти взагалі не потрапляють до банківської системи, а отже їх не можливо відстежити;

- fie chien схема яка існує в китаї, інколи її називають «система записки», тобто клієнт надає гроші «банкіру» в обмін на які він отримує розписку, яку він може обміняти в іншого «банкіра»;

- псевдоперестраховування — це передання не існуючих ризиків перестраховикам.

Для оцінювання масштабів відмивання «брудних» грошей зроблено декілька підходів.

Один з них, це так званий підхід «Палермо» (італійський метод), заснований на порівнянні величини заявленого доходу з реальним обсягом купівлі товарів і одержання платних послуг в масштабах країни чи регіону, а також у окремих осіб. Його ще називають методом аналізу руху грошових потоків. Такий метод розглядається як достатньо точний, оскільки він не обмежується підрахунком одних тільки нелегальних доходів, які виникають у результаті контрабанди і торгівлі наркотиками. Він дає змогу з різним ступенем точності встановити верхню межу обсягу відмивання «брудних» грошей. Його суть полягає в аналізі явища так званого надлишку готівки в окремих регіонах країни чи в деяких банках.

Інший, так званий монетаристський підхід виходить з припущення, що в тіньовій економіці оплата і розрахунки здійснюються переважно в готівковій формі. Тому головна увага приділяється аналізу співвідношення між обсягами готівкових коштів і банківськими вкладками до запитання, частці банкнот з високим номіналом у загальному обсязі грошового обігу, а також зміні частки готівкових коштів у загальному обсязі грошового обігу.

Ще одним підходом визнано метод, який безпосередньо спирається на аналіз банківської статистики, зокрема на вивчення даних, які стосуються переливу капіталу, а також платіжних балансів окремих країн [5].

1.2.Необхідність міжнародної співпраці для боротьби з легалізацією доходів, здобутих у злочинний спосіб, фінансуванням тероризму, фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення

До найбільших небезпек, пов'язаних з процедурою відмивання "брудних" грошей, належать:

- *дестабілізація економік окремих держав.* Діяльність могутніх злочинних угруповань, які крутять мільярдами доларів, може (як це неодноразово траплялося) викликати розлад валютної і митно-податкової системи держави, падіння обмінного курсу національної валюти. Масове відмивання нелегальних доходів часто призводить до порушення принципів господарської конкуренції, а також до деформації і перекосів у функціонуванні всієї макроекономічної системи держави. Усе це неминуче супроводжується підкупом і корупцією

державної адміністрації, яка бере участь у регламентації окремих галузей господарської діяльності. У кінцевому підсумку, цілі сектори економіки виявляються в руках злочинних угруповань;

- *відмивання грошей, яке відбувається переважно в кредитно-фінансових установах, головним чином, у банках, неминуче призводить до підриву банківської системи, спричиняючи в деяких випадках банкрутство ряду банків чи нанесення їм фінансових збитків.* Воно викликає явища корупції банківських службовців, які здійснюють підозрілі операції, а це підштовхує їх до прийняття економічно необґрунтованих рішень, які наносять фінансовий збиток, чи до інших службових зловживань. Як наслідок втрачається довіра вкладників до кредитної системи в цій країні, що в результаті підриває довіру до самої держави та її фінансової системи з боку світового співтовариства;

- *відмивання "брудних" грошей додає прискорення зростанню і розвитку організованої злочинності.*

Головним спонукальним мотивом, який підштовхнув уряди багатьох країн до об'єднання зусиль у боротьбі з міжнародною злочинністю майже сторіччя тому, була заклопотаність, спричинена поширенням на всій планеті торгівлі опіумом. Напередодні Першої світової війни (в 1912 р.) було укладено *міжнародну Конвенцію в справах, пов'язаних з торгівлею цією наркотичною речовиною*, а в 1931 р. вона була замінена новою Конвенцією, яка обмежувала і регулювала виробництво і розподіл у масштабі планети медикаментів, які містять наркотичні речовини.

Після закінчення Другої світової війни ініціативу в боротьбі з поширенням наркотиків, а разом з нею і з відмиванням "брудних" грошей, узяла на себе ООН. Наріжним каменем, закладеним у фундамент міжнародного законодавства з цієї проблеми, прийнято вважати Єдину Конвенцію ООН про одурманюючі засоби 1961 р., згодом доповнену і змінену Протоколом 1972 р.

Другим найважливішим правовим актом, який регулює проблеми, пов'язані з боротьбою проти наркобізнесу, вважають Конвенцію ООН про психотропні засоби 1971 р. Вона значно розширює сферу міжнародного контролю на великий перелік синтетичних наркотиків. Цей документ ратифікували понад 140 держав.

У листопаді 1988 р. у Відні було скликано Конференцію ООН з боротьби з нелегальним оборотом одурманюючих і психотропних речовин. Конференція завершилася ухваленням тексту міжнародного

договору, який відомий в усьому світі як *Віденська конвенція*. Нині до цієї Конвенції приєдналася більшість держав планети.

Важливою рисою Конвенції стала її вимога, щоб злочини відмивання грошей, усі інші злочини, пов'язані з обігом наркотиків, розглядалися судами всіх держав-учасниць Конвенції з особливою старанністю. Крім, того вона вимагає введення в законодавчі акти країн-учасниць статей про екстрадицію (видачу) винних у здійсненні такого злочину, а також конфіскації майна злочинців.

На думку видатних юристів, Віденська Конвенція відіграла важливу роль у розвитку міжнародного права стала серйозним внеском в організацію інтернаціонального співробітництва в боротьбі з наркобізнесом і відмиванням грошей.

Провідну роль у зміцненні міжнародного співробітництва з проблем кримінального законодавства на європейському континенті відіграє Рада Європи.

Найвищими досягненнями Ради в галузі створення інструментів міжнародного права стали дві багатосторонні конвенції, визнані фундаментом європейського співробітництва в боротьбі зі злочинністю. Це *європейська Конвенція про екстрадицію* 1957 р., а також *Європейська конвенція про взаємодопомогу при розслідуванні кримінально карних злочинів* 1959 р. У 1980 р. було прийнято рекомендації, названі "*Заходи для запобігання трансферту і приховування коштів, які надходять від кримінальних злочинів*". У наступні роки було розпочато роботу щодо підготовки законодавства з питань конфіскації нелегальних доходів, які надходять від торгівлі наркотиками.

Ще одним імпульсом до прискорення діяльності в цьому напрямі стала ініціатива міністрів юстиції Ради Європи, які доручили в 1986 р. Європейському комітету з проблем злочинності розробити "*Міжнародні норми і стандарти із забезпечення ефективного співробітництва між органами правосуддя (а також у разі потреби з поліцією) з питань перебування, вилучення і конфіскації нелегальних доходів, майна, знаряддя і предметів, одержаних від нелегальної торгівлі наркотиками*".

Інший важливий документ, який є основою міжнародного співробітництва в боротьбі з наднаціональною організованою злочинністю, - "*Конвенція в справах про відмивання доходів, отриманих від здійснення злочину, їх виявлення, вилучення і конфіскацію*", підписана в Страсбурзі 18 листопада 1990 р. Документ підготовлений Комітетом

експертів Ради Європи. Фахівці з права розцінюють цей документ як найбільш повний перелік розпоряджень і правил, який охоплює всі етапи юридичної процедури - від початку розслідування до винесення вироку і конфіскації "брудних" грошей.

Мета Конвенції полягає в позбавленні міжнародних злочинних угруповань їхнього злочинного здобутку й у створенні для досягнення цієї мети діючої системи міжнародного співробітництва. Зміст її багато в чому доповнює і розвиває положення, викладені у Віденській конвенції, але разом з тим включає важливі, принципово відмінні від неї положення. Конвенція Ради Європи не просто вимагає пеналізації, тобто оголошення відмивання грошей злочином, а й вимагає, щоб це діяння визнавалося злочином незалежно від того, пов'язане воно з торгівлею наркотиками чи такого зв'язку не встановлено. Ця умова установлює карне покарання за відмивання доходів, які отримані і накопичені в ході здійснення будь-якого тяжкого злочину. Усі держави, які підписали і ратифікували Конвенцію, зобов'язані виконати цю вимогу.

Конвенція Ради Європи багато уваги приділяє організації розшуку злочинних доходів, їхній ідентифікації, а також заходам, які приводять до конфіскації злочинних доходів у будь-якій формі. У четвертій статті перераховано заходи, які забезпечують доступ до банківських, фінансових і комерційних документів, а також роз'яснюється порядок моніторингу банківських рахунків, організація прослуховування телефонних переговорів, входження в комп'ютерні мережі й інші дії, необхідні для відстеження процедури відмивання "брудних" доходів як у межах однієї країни, так і за її межами. Ця угода, ратифікована більше ніж сотнею держав усього світу, залишається на сьогоднішній день найвичерпнішим документом, який слугує справі боротьби з відмиванням грошей.

1.3. Міжнародні організації в сфері боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму: FATF, Євразійська група, MONEYVAL, Егмонтська група, ООН, МВФ, Базельський комітет, Вольфсберзька група, Інтерпол та ін

Найвпливовішою міжнародною організацією, що займається боротьбою з відмиванням брудних грошей, є Група з розробки фінансо-

вих заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), яка була створена у 1989 р. на зустрічі керівників країн Великої Сімки у Парижі.

Одним із перших завдань FATF було розроблення Рекомендацій (загальною кількістю 40). Розроблені FATF у 1990 р. і переглянуті у 1996 та 2003 рр. 40 рекомендацій, створили загальні засади діяльності держав у напрямку боротьби з відмиванням грошей. Документ охоплює такі сфери, як: система кримінального та виконавчого законодавства; фінансова система та її нормативно-правова база, а також міжнародна співпраця. Усі країни-члени FATF взяли на себе зобов'язання боротися з відмиванням грошей і будувати свої програми боротьби на основі 40 Рекомендацій.

При цьому, згідно з Палермською конвенцією ООН (2000 р.) і 40 Рекомендаціями FATF (2012 р.), всі держави-учасники зобов'язані поширити термін “відмивання коштів” на найширше коло основних злочинів (“визначених категорій злочинів”). FATF у своїй останній (четвертій) редакції Рекомендацій від 16.02.2012 встановила перелік із 21 категорії правопорушень, наполегливо рекомендуючи всім країнам світу включити до переліку предикатних злочинів ряд правопорушень з кожної “визначеної категорії злочинів”, до яких належать:

- участь в організованому злочинному угрупованні та рекет;
- тероризм, включаючи фінансування тероризму; торгівля людьми та контрабанда мігрантів;
- сексуальна експлуатація, включаючи сексуальну експлуатацію дітей;
- незаконна торгівля наркотиками та психотропними речовинами;
- незаконна торгівля зброєю;
- незаконна торгівля краденими та іншими товарами;
- корупція та хабарництво;
- шахрайство;
- підробка валюти;
- підробка та піратство товарів;
- злочини у сфері охорони навколишнього середовища;
- вбивство, тяжкі тілесні ушкодження;
- викрадення, незаконне обмеження волі та взяття заручників;
- грабіж або крадіжка;
- контрабанда (зокрема щодо митних і акцизних зборів та податків);

- податкові злочини (пов'язані з прямими та непрямими податками);
- (злочинне) вимагання;
- підробка;
- піратство;
- інсайдерська торгівля та маніпулювання на ринку.

У тлумачному словнику Т.В. Ковальнової “предикат” визначено як поняття, що визначає предмет судження – суб’єкт і те, що розкриває його сутність.

А оскільки термін “предикативність” є похідним від терміна “предикат”, то можна зробити висновок, що *предикатний злочин – це діяння, яке є визначним, тобто первісним злочином іншого злочинного діяння, що вчинено після нього, та безпосередньо пов’язаного з ним.*

Одним із напрямків діяльності ФАТФ є визначення так званих некооперативних країн та територій і складання їх переліку, який називають «чорним списком». Хоч включення країни до «чорного списку» і не приводить до застосування санкцій з боку світового співтовариства, однак воно свідчить про ступінь довіри до неї з боку зарубіжних інвесторів. Включення чи виключення з цього списку країни відбувається на засіданнях ФАТФ відповідно до певних критеріїв, визначених цією організацією у 2000 р. і згрупованих у чотири групи:

- «прогалини» у фінансовому регулюванні — наприклад можливість здійснення транзакцій в платіжних системах без відповідної авторизації — тобто не можливість встановлення походження коштів;
- інші перешкоди законодавчого характеру — сюди відносять наприклад неможливість встановлення особи власника компанії;
- перешкоди в міжнародній співпраці — наприклад, законодавча заборона надання інформації міжнародним організаціям, які займаються протидією відмивання коштів, стосовно певних транзакцій.
- неадекватність заходів для протидії відмиванню коштів — нестача, або не належна кваліфікація персоналу, хабарництво тощо.

На сьогодні в цей міждержавний орган входять 39 учасників: 37 країн, а також Європейська Комісія та Рада співробітництва арабських країн Перської затоки [6].

Станом на сьогодні, відповідно до рішення FATF у чорний список входять: Корейська Народно-Демократична Республіка, Ісламська Республіка Іран та Республіка Союзу М’янма [7].

24 лютого 2023 року FATF призупинила членство Росії в ор-

ганізації [8]

Перед Радою Європи було поставлене одне важливе завдання – доповнити та розвинути існуючі раніше юридичні документи, які були розроблені під егідою Ради Європи, – Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (1959 р.), Європейська конвенція про судові рішення у кримінальних справах (1970 р.), Європейська конвенція про передачу судочинства у кримінальних справах та ін. Для держав, які вирішили приєднатися до Конвенції РЄ 1990 р., це могло означати необхідність суттєвої зміни національного законодавства. В п.1 ст. 6 Конвенції (“Правопорушення, пов’язані із відмиванням коштів”) зазначено, що кожна сторона вживає законодавчих та інших заходів, щоб кваліфікувати як правопорушення такі діяння, якщо вони вчинені умисно:

- перетворення або передачу власності, з усвідомленням, що така власність є доходом, з метою приховування або маскуванню незаконного походження власності або з метою сприяння будь-якій особі, замішаній у вчиненні предикатного злочину, уникнути правових наслідків її дій;

- приховування або маскуванню справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, стану, переміщення прав стосовно власності або володіння нею, з усвідомленням, що така власність є доходом, – а також з урахуванням правових систем сторін;

- набуття, володіння або використання власності з усвідомленням під час отримання, що така власність була доходом;

- участь у вчиненні, об’єднання або змова з метою вчинення, замах на вчинення, пособництво, підмова, сприяння і поради щодо вчинення будь-якого із вищезазначених злочинів.

Багато держав, які приєдналися до Конвенції, відразу внесли у своє законодавство істотні доповнення як до поняття “легалізації”, так і до посилення відповідальності за злочини [9].

Міжнародно-правові документи, які стосуються протидії легалізації злочинних доходів, прийняті і в межах Європейського Союзу, який побудований на так званих трьох стовпах [10]:

- три існуючі Співтовариства (ЄОВС, ЄЕС і Євротом);
- спільна зовнішня політика та політика безпеки;
- співробітництво у кримінально-правовій сфері.

Під “відмиванням” доходів у загальній юридичній практиці розуміють легалізацію протиправно отриманих грошових коштів та

майна, що здійснюється шляхом різних маніпуляцій з “брудним” капіталом, внаслідок чого останній набуває статусу законного (легального).

Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму (ЄАГ) – регіональний орган за типом FATF. ЄАГ створена в 2004 році і сьогодні є асоційованим членом FATF. В ЄАГ входять дев'ять держав: Білорусь, Індія, Казахстан, Китай, Киргизстан, Росія, Таджикистан, Туркменістан і Узбекистан.

Статус спостерігача надано 15 державам (в тому числі Україні) і 21 міжнародній організації.

Діяльність ЄАГ спрямована на зниження загроз міжнародного тероризму і забезпечення прозорості, надійності і безпеки фінансових систем держав-членів та їх подальшу інтеграцію в міжнародну інфраструктуру протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом і фінансуванню тероризму (ПВК/ФТ) відповідно до стандартів FATF та стандартів у сфері ПВК/ФТ інших міжнародних організацій, учасниками яких є держави-члени ЄАГ.

В рамках цієї діяльності ЄАГ проводить взаємні оцінки національних систем ПВК/ФТ держав-членів на основі методології FATF, досліджує типології відмивання коштів та фінансування тероризму і реалізує програми технічного сприяння державам-членам Групи, включаючи навчання кадрів.

Комітет експертів Ради Європи із взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму (MONEYVAL) був створений у 1997 році, регулювання діяльності якого здійснювалось на основі загальних положень Резолюції Res(2005)47 щодо діяльності комітетів та підпорядкованих органів, їх технічних завдань та робочих методів.

Під час засідання комітетів 13 жовтня 2010 року, Комітет Міністрів Ради Європи затвердив Резолюцію CM/Res(2010)12 щодо Статуту Спеціального комітету експертів Ради Європи із взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму (MONEYVAL). З 1 січня 2011 року відповідно до нового Статуту, Комітет MONEYVAL став незалежним механізмом моніторингу в межах Ради Європи, який підпорядковується безпосередньо Комітету Міністрів Ради Європи.

Метою діяльності Комітету MONEYVAL є забезпечення того, що його країни-члени мають ефективні системи протидії відмиванню

коштів та фінансуванню тероризму та відповідають міжнародним стандартам у цій сфері.

Такими стандарти є стандарти, які викладені у Рекомендаціях FATF, Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1988), Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Конвенції ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999), Директивам Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму та інші імплементаційні заходи та Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (1990), укладених у рамках Ради Європи.

Комітет MONEYVAL здійснює оцінку відповідності своїх країн-членів усім міжнародним стандартам у правовому, фінансовому та правоохоронному секторах шляхом надання експертної оцінки у ході взаємних оцінок.

Звіти Комітету надають досить детальні рекомендації щодо шляхів покращення ефективності національних режимів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму та здатності країн здійснювати міжнародне співробітництво у цій сфері. Комітет MONEYVAL, також, проводить типологічні дослідження щодо методів, схем та тенденцій відмивання коштів та фінансування тероризму.

Егмонтська Група підрозділів фінансової розвідки – це орган, який складається з 155 підрозділів фінансової розвідки (ПФР) з усього світу. Комітет Егмонтської Групи слугує консультативним та координаційним механізмом для Голів ПФР та робочих груп.

Вольфсберзька група (англ. *Wolfsherg Group*) була заснована у 2000 році на зібранні представників одинадцяти провідних банків світу у швейцарському замку Вольфсберг. На даний час склад учасників групи дещо змінився, але їх кількість залишилася такою самою: Banco Santander (Іспанія), Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ (Японія), Barclays (Велика Британія), Citigroup (США), UBS, Credit Suisse (Швейцарія), Deutsche Bank (ФРН), Goldman Sachs (США), HSBC (Велика Британія), J.P Morgan Chase (США), Societe Generale (Франція).

Метою Вольфсберзької групи стала розробка принципів протидії відмиванню коштів у приватному банківському секторі. Ці принципи формально не маючи юридичної сили, є публічним зобов'язанням учасників дотримуватися певних етичних правил. Враховуючи

реальний вплив членів Групи, які контролюють значну частину світових фінансових потоків, прийняття ними таких принципів служить діючим стимулом для їх дотримання іншими банками.

Вольфсберзька група прийняла чотири комплекси принципів у сфері ПВД/ФТ.

У жовтні 2000 р. були опубліковані *Загальні директиви з протидії відмиванню доходів у приватному банківському секторі*, які включали одинадцять базових принципів, відомих під назвою *Вольфсберзькі принципи* (переглянуті у травні 2002 р.). Відповідно до цього документу, в основі політики будь-якого банку повинно лежати правило, згідно з яким відношення встановлюються тільки з тими клієнтами, законне походження джерел доходів або фінансування яких може бути у розумних межах підтверджено. Принципи відображають вимоги до ідентифікації особи клієнта, включаючи реальних власників рахунків, а також до дій банків у разі виявлення незвичайних або підозрілих операцій. Дотримання у своїй роботі цих принципів банки, у тому числі українські, зараз підтверджують заповненням відповідного опитувальника, розробленого Вольфсберзькою Групою

У червні 2012 р. відбулося чергове оновлення вищезазначеного документу, який зараз має офіційну назву "Вольфсберзькі принципи з протидії відмиванню коштів для приватного банківського сектора". Крім поглиблення трактування вже існуючих положень, до його тексту був включений новий принцип про заборону допомоги клієнту у разі усвідомлення того, що така допомога буде використана для обману державних органів, включаючи податкові органи. Крім того, Вольфсберзькі принципи були доповнені додатком про механізми належного вивчення нових клієнтів та основних бенефіціарних власників, що базуються на ризик-орієнтованому підході.

У січні 2002 р. Група виступила із *Заявою "Про боротьбу з фінансуванням тероризму"*, яка спрямована на збільшення внеску фінансових установ у вирішення цієї проблеми. Заява передбачає застосування процедур "Знай свого клієнта" у розширеному масштабі шляхом пошуку за списками відомих або підозрюваних терористів, а також вжиття додаткових заходів у випадках, коли мають місце незвичні або підозрілі операції. Особливо ретельна перевірка необхідна у тих ситуаціях, коли клієнти пов'язані з секторами або сферами діяльності, які, за інформацією компетентних органів, часто використовув-

ються для фінансування тероризму. У Заяві вказувалося на необхідність розширення міжнародного співробітництва та прийняття спеціальних рекомендацій FATF як керівництва до дій.

Чотирнадцять принципів боротьби з відмиванням коштів у банках-кореспондентах були опубліковані Вольфсберзькою Групою у листопаді 2002 р. й регламентують встановлення та підтримку банківських кореспондентських відносин. Згідно із зазначеними принципами, міжнародним банкам забороняється вести справи з "банками-оболонками", які не мають фізичної присутності на території своєї реєстрації. Крім того, пропонується використовувати спеціальну методику оцінки та контролю ризику для забезпечення рівня належної перевірки, яка проводиться банком відносно його клієнтів із банків-кореспондентів.

Заява "Про моніторинг, перевірку та пошук", прийнята Групою у 2003 р. й переглянута у 2009 р., покликає доповнити прийняті раніше стандарти у частині розвитку заснованих на врахуванні ризику процесів моніторингу та перевірки операцій клієнтів. Згідно із цією Заявою, банки мають створити процеси, що забезпечують виявлення незвичної діяльності або операцій своїх клієнтів. Оскільки не всі незвичні операції або види діяльності обов'язково є підозрілими, банки повинні мати можливість проаналізувати та визначати, чи є конкретні операції або види діяльності підозрілими, зокрема, на предмет потенційного зв'язку з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Для моніторингу операцій з урахуванням ризику потенційного відмивання коштів рекомендується розробити моделі, що надають банкам інструменти ранжирування факторів ризику.

У подальшому Вольфсберзька Група продовжила свою нормотворчу діяльність. Зокрема, на початку 2007 року Група оприлюднила свою Заяву про корупцію, підготовлену у тісному співробітництві з такими організаціями, як *Transparency International* та Базельським інститутом урядування. Пізніше Вольфсберзька Група визнала своєчасним розробку рекомендацій з протидії легалізації злочинних доходів при випуску кредитних карт та наданні послуг еквайрингу, а також посилення заходів зі збільшення прозорості грошових переказів за участю третіх банків. У результаті цього у листопаді 2009 року був введений новий формат SWIFT — повідомлень.

Засідання Вольфсберзької Групи відбуваються щоквартально у банках-членах по черзі. Робота здійснюється на основі консенсусу.

Очолюють Групу два співголови — представники банків, що беруть участь у її роботі.

Нещодавно Міжнародний валютний фонд створив спеціальний фонд *Multi-Donor Trust Fund (MDTF)* для фінансування технічної допомоги країнам у протидії легалізації злочинних доходів. Це перший з серії спеціалізованих фондів МВФ, що почав функціонувати з 1 березня 2009 року. Країни-члени МВФ зобов'язалися внести до нього 30 млн. дол. протягом п'яти років. У перший рік існування у його фінансуванні взяли участь одинадцять країн.

У боротьбі з окремими проявами злочинної діяльності у сфері відмивання коштів беруть участь й інші міжнародні організації, зокрема, Інтерпол, або створена Радою Європи у 1999 році Група країн проти корупції (*GRECO*), яка на кінець 2012 року нараховувала 49 членів. Так, у грудні 2008 року *GRECO* сформулювала 26 рекомендацій щодо боротьби з корупцією, дотримання яких дозволяє суттєво зменшити масштаби та обсяги відповідних злочинних дій.

1.4. Етапи розвитку системи запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення в Україні

Початком становлення системи фінансового моніторингу в Україні вважається ухвалення Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» № 249-IV від 28 листопада 2002 року (втрата чинності від 06.02.2015).

На той час він цілком відповідав міжнародним стандартам і визначав межі моніторингової діяльності, установлюючи насамперед, які доходи мають злочинне походження. Передумовами введення цього закону стали події 11 вересня 2001 року у США, коли проблема боротьби із легалізацією кримінальних доходів і фінансуванням тероризму набула особливої актуальності.

Основою для створення тогочасного антилегалізаційного законодавства стали стандарти FATF. Водночас після втілення низки заходів щодо створення національної системи запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, 14 лютого 2003 року FATF було знято економічні санкції, а 14 червня 2003-го відбу-

лося ухвалення постанови Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» № 189 (втрата чинності від 26.06.2015).

Слід зазначити, що 2004 року після виконання всіх узятих на себе зобов'язань щодо усунення недоліків фінансового моніторингу Україна була виключена із «чорного списку», а Держфінмоніторинг України став членом Егмонтської групи.

Однак 2010 року FATF включила Україну до «сірого списку» через стратегічні недоліки в системі протидії відмиванню коштів.

З метою усунення недоліків Україною спільно з Контрольною групою FATF із питань міжнародного співробітництва було розроблено низку заходів, виконання яких сприяло виключенню України із зазначеного списку, що відбулося вже 2011-го.

Шістнадцятого лютого 2012 року FATF затверджено нововведені «Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення» (Рекомендації FATF), що визначили перспективи розвитку національної системи фінансового моніторингу.

Чотирнадцятого жовтня 2014 року Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 1702-VII (втрата чинності 28.04.2020).

З 2015 року почався новий етап розвитку у вітчизняній банківській системі. На 48-му Пленарному засіданні Спеціального Комітету експертів Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів боротьби з відмиванням коштів і фінансування тероризму (MONEYVAL) українською делегацією було презентовано доповідь щодо прогресу України в цій сфері, у результаті чого позитивно оцінено реалізовані заходи.

Так, 2015 року схвалено Стратегію розвитку системи запобігання і протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року (далі — Стратегія), а 2017-го відповідна Стратегія була оновлена, метою якої було вдосконалення і забезпечення стабільного функціонування системи запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних

злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

А 2019 року було ухвалено Закон про ПВК / ФТ, який набув чинності 28 квітня 2020 року (зі змінами у 2021 році), основою для його створення були: рекомендації FATF, Директива (ЄС) 2015/849 «Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму», Регламент (ЄС) 2015/847 «Про інформацію, що супроводжує грошові перекази» тощо.

Крім того, Закон про ПВК/ФТ містить багато нововведень, зокрема ним передбачено:

- ризик-орієнтований підхід і перехід до кейсового звітування; використання належної перевірки, здійсненої іншим суб'єктом первинного фінансового моніторингу;
- збільшення суми фінансових операцій, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу (з 150 тис. грн до 400 тис. грн) та зменшення кількості ознак таких фінансових операцій (із 17 до чотирьох);
- новітні можливості ідентифікації та верифікації клієнтів у банках;
- створення прозорого інструменту притягнення до відповідальності за порушення; оптимізацію витрат банків і фінансових установ на звітування про фінансові операції (завдяки автоматизації та зменшенню періодичності інформування);
- процедуру розкриття кінцевих бенефіціарних власників.

28 квітня 2020 року набирає чинності новий Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» («Закон про фінансовий моніторинг»).

Новий закон значно удосконалює процедуру фінансового моніторингу та приводить її у відповідність до стандартів фінансового моніторингу відповідно до актуальних світових та європейських норм, зокрема, рекомендацій FATF, норм 4-ї Директиви (ЄС) 2015/849 «Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму» та Регламенту (ЄС) 2015/847 «Про інформацію, що супроводжує грошові перекази».

Таким чином, під поняттям легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, необхідно розуміти дії, які прямо чи

опосередковано спрямовані на надання правомірності відносинам користування, володіння, розпорядження коштами, отриманими протиправним шляхом. Однією з обов'язкових ознак предмета “відмивання” є злочинне його походження. Українське законодавство характеризує відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, де органічно поєднує з визначенням щодо Міжнародних Конвенцій ООН, в яких зазначається, що злочини вчиняються з використання фінансових операцій чи укладення угоди з коштами або іншим майном, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало такій легалізації тощо. Тому однією з обов'язкових ознак предмета “відмивання” є злочинне походження таких коштів. У той самий час мета легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є критерієм, відповідно до якого цей злочин треба відмежовувати від схожих діянь, передбачених іншими нормами кримінального права

ТЕМА 2 . МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

2.1. Рекомендації *FATF*. Варшавська Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності та фінансування тероризму.

2.2. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму. Палермська Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Меридська Конвенція ООН проти корупції. Страсбурзька Конвенція Ради Європи *ETS* №141 про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом. Резолюції Ради Безпеки ООН.

2.3. Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму. Документи Базельського комітету з банківського нагляду. Документи Егмонтської групи. Вольфсберзькі принципи.

2.1. Рекомендації *FATF*. Варшавська Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності та фінансування тероризму

Група з розробки фінансових заходів (FATF) – це міжурядовий орган, створений у 1989 році Міністрами країн-членів FATF - є глобальною організацією з контролю за відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. Міжурядовий орган встановлює міжнародні стандарти, спрямовані на запобігання цій незаконній діяльності та шкоді, яку вона завдає суспільству. Як орган, що розробляє політику, FATF працює над формуванням необхідної політичної волі для проведення національних законодавчих і регуляторних реформ у цих сферах. Зараз FATF налічує 39 членів; 37 юрисдикцій і 2 регіональні організації (Рада співробітництва Перської затоки та Європейська комісія). Ці 39 членів знаходяться в центрі глобальних зусиль у боротьбі з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. Також існує 31 міжнародна та регіональна організація, які є асоційованими членами або спостерігачами FATF та беруть участь у її роботі.

Понад 200 країн і юрисдикцій взяли на себе зобов'язання впроваджувати їх. FATF розробила Рекомендації **FATF або Стандарти FATF**, які забезпечують скоординовану глобальну відповідь для запобігання організованій злочинності, корупції та тероризму. Вони допомагають владі переслідувати гроші злочинців, які займаються незаконною торгівлею наркотиками, торгівлею людьми та іншими злочинами. FATF також працює над припиненням фінансування зброї масового знищення.

FATF перевіряє методи відмивання грошей і фінансування тероризму та постійно посилює свої стандарти для усунення нових ризиків, таких як регулювання віртуальних активів, які поширилися в міру того, як криптовалюти набувають популярності. FATF контролює країни, щоб переконатися, що вони повністю й ефективно виконують Стандарти FATF, і притягує до відповідальності країни, які їх не дотримуються.

Рекомендації FATF представляють вичерпну та послідовну систему заходів, які повинні бути імplementовані країнами з метою боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, а також фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Країни мають різну структуру правової, адміністративної та операційної системи та різні фінансові системи, і тому всі не можуть вжити ідентичних заходів для боротьби з цими загрозами.

Таким чином, Рекомендації FATF встановлюють міжнародні стандарти, які країни повинні імплементувати за рахунок заходів, адаптованих до конкретних обставин. Стандарти FATF містять самі Рекомендації та пояснювальні примітки разом із застосовними визначеннями в Глосарії [11]

Рекомендації FATF встановлюють основні заходи, які країни повинні вжити для:

- встановлення ризиків і розробки політики та координації дій на національному рівні;
- переслідування відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення;
- застосування запобіжних заходів для фінансового сектору та інших визначених секторів;
- встановлення повноважень і обов'язків компетентних органів (наприклад, слідчих, правоохоронних та наглядових органів) та інших інституційних заходів;
- підвищення прозорості та доступності інформації щодо бенефіціарної власності юридичних осіб та правових утворень;
- а також сприяння міжнародному співробітництву.

Оригінальні Сорок Рекомендацій FATF були розроблені в 1990 році як ініціатива по боротьбі з незаконним використанням фінансових систем особами, які відмивають кошти від продажу наркотиків. У 1996 році Рекомендації були вперше переглянуті для відображення розвитку тенденцій і технік відмивання грошей, та для розширення їх сфери за межі відмивання коштів від продажу наркотиків. У жовтні 2001 року FATF розширила свій мандат для розгляду питань щодо фінансування терористичних актів та терористичних організацій, і зробила важливий крок щодо створення восьми (пізніше розширених до дев'яти) Спеціальних Рекомендацій по запобіганню фінансуванню тероризму. Рекомендації FATF були переглянуті вдруге в 2003 році і разом зі Спеціальним Рекомендаціям були схвалені більш ніж 180 країнами.

Ці Рекомендації є загальновизнаними міжнародними стандартами протидії відмиванню коштів та протидії фінансуванню тероризму (ПВК/ФТ). Відповідно до висновків Третього раунду взаємної оцінки своїх членів FATF переглянула і оновила Рекомендації FATF в тісній співпраці з регіональними групами за типом FATF та організаціями-спостерігачами, в тому числі Міжнародним валютним фондом, Світо-

вим банком і Організацією Об'єднаних Націй. Перегляд усуває нові загрози та загрози, що виникають, роз'яснює та посилює багато існуючих зобов'язань при збереженні необхідної стабільності та суворості Рекомендацій.

Стандарти FATF також були переглянуті з метою посилення вимог для ситуацій, які становлять високий ризик, і щоб країни могли застосовувати більш направлений підхід в сферах, де ризик є високим або де імплементація може бути посилена.

Країни повинні спочатку визначити, оцінити і зрозуміти ризики відмивання коштів та фінансування тероризму з якими вони стикаються, а потім прийняти відповідні заходи для зниження ризиків. Підхід, що ґрунтується на оцінці ризиків, дозволяє країнам в рамках вимог FATF прийняти більш гнучкий комплекс заходів для того, щоб більш ефективно зосередити свої ресурси і застосовувати попереджувальні заходи, які відповідають характеру ризиків для зосередження своїх зусиль в найбільш ефективний спосіб.

Боротьба з фінансуванням тероризму є дуже серйозним викликом. В цілому, ефективна система ПВК/ФТ є важливим інструментом для боротьби з фінансуванням тероризму і більшість заходів, попередньо спрямованих на протидію фінансуванню тероризму, зараз інтегровано в Рекомендації, які таким чином, усувають потребу у Спеціальних Рекомендаціях.

Тим не менш, існують деякі рекомендації, які є унікальними по відношенню до фінансування тероризму, і які розміщені в Частині «С» Рекомендацій FATF. Зокрема: Рекомендація 5 (криміналізація фінансування тероризму); Рекомендація 6 (цільові фінансові санкції за тероризм та фінансування тероризму); Рекомендація 8 (заходи щодо протидії незаконного використання неприбуткових організацій).

Розповсюдження зброї масового знищення є серйозним питанням безпеки і в 2008 році мандат FATF було розширено з метою включення питань боротьби з фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення.

Для боротьби з цією загрозою, FATF прийняла нову Рекомендацію (Рекомендація 7) спрямовану на забезпечення послідовної та ефективної імплементації цільових фінансових санкцій, у разі якщо вони накладаються Радою Безпеки ООН. [12]

Нові стандарти FATF значно посилюють вимоги до національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Зокрема:

- повністю уніфіковано процедури протидії фінансуванню тероризму із процедурами боротьби з відмиванням коштів, тим самим усунуено потребу у Спеціальних Рекомендаціях;

- запроваджено нові вимоги щодо боротьби з фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення;

- розширено перелік предикатних злочинів, тобто протиправних діянь, що передують легалізації доходів, шляхом включення податкових злочинів та контрабанди;

- посилено вимоги щодо протидії відмиванню корупційних доходів;

- посилено вимоги до застосування у фінансовій системі підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму;

- запроваджено вимоги щодо координації протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму на національному рівні;

- посилено вимоги до міжнародної співпраці;

- підвищено роль підрозділів фінансової розвідки.

Одночасно FATF закликав країни привести національні системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму у відповідність до нових стандартів.[13]

Основні зобов'язання, які, відповідно до Рекомендацій, необхідно ефективно реалізовувати країнам, їх фінансовим інститутам, визначеним нефінансовим установам та представникам визначених професій, надані у табл.

Таблиця 2.1- Основний зміст Рекомендацій FATF

Назва розділу та номери рекомендацій	Зміст рекомендацій
А. Політика та координація у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму; 1 — 2	Необхідність застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків; наявність у країн національної політики та ефективних механізмів координації дій у сфері ПВК/ФТ
В. Відмивання коштів та конфіскація; 3 — 4	Криміналізація відмивання коштів, отриманих у результаті серйозних злочинів; прийняття законів та надання повноважень щодо арешту та конфіскації коштів, отриманих злочинним шляхом

Продовження табл. 2.1

Назва розділу та номери рекомендацій	Зміст рекомендацій
С. Фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення; 5 — 8	Криміналізація фінансування терористичних актів, терористичних організацій та терористів; запровадження режиму цільових фінансових санкцій за тероризм, фінансування тероризму, розповсюдження зброї масового знищення та його фінансування; адекватність заходів щодо неприбуткових організацій
D. Запобіжні заходи; 9 — 23 Необхідність застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків; наявність у країн національної політики та ефективних механізмів координації дій у сфері ПВК/ФТ Криміналізація	Зобов'язання для фінансових установ здійснювати належну ідентифікацію своїх клієнтів, а також вигодоодержувачів за операціями своїх клієнтів; збереження даних протягом п'яти років; додаткові заходи щодо специфічних груп клієнтів та видів діяльності — публічні особи, особи, які здійснюють перекази коштів, кореспондентські відносини, нові технології, грошові перекази; вимога до фінансових установ повідомляти підрозділу фінансової розвідки про підозрілі операції клієнтів; особливості застосування рекомендацій для визначених установ та професій
E. Прозорість й бенефіціарна власність юридичних осіб та організацій; 24 — 25	Забезпечення країнами наявності адекватної, точної і своєчасної інформації про бенефіціарну власність та контроль юридичних осіб, а також правових організацій
F. Повноваження й відповідальність компетентних органів влади та інші інституційні заходи; 26 — 35	Створення адекватної системи регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ, визначених нефінансових установ та професій; повноваження наглядових, операційних та правоохоронних органів
G. Міжнародне співробітництво; 36 — 40	Необхідність приєднання до основних Конвенцій у сфері ПВК/ФТ та їх повної імплементації; здійснення країнами взаємної правової допомоги, включаючи заморожування, конфіскацію активів та екстрадицію; надання можливості компетентним органам ефективно здійснювати найширше міжнародне співробітництво

На думку Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів, країни мають такі **переваги від імплементації Рекомендацій FATF**:

— *забезпечення більш прозорої та стабільної фінансової системи, яка є привабливішою для іноземних інвесторів.* Корумповані і непрозорі фінансові системи нестабільні. Інтенсивне відмивання коштів може призвести до підвищеної волатильності міжнародних потоків капіталу й валютних курсів, ринкових диспропорцій та спотворення інвестиційних і торгових потоків;

— *переконання у тому, що фінансові установи не є уразливими для проникнення або зловживань з боку організованих злочинних груп.* Фінансові інститути, що використовуються таким чином, зазнають ризик втрати репутації, фінансову нестабільність, зменшення суспільної довіри, загрозу безпеці та надійності, а також прямі збитки;

— *створення спроможності для боротьби з тероризмом та відстеження коштів, що належать терористам.* Терористам необхідні гроші для фінансування атак. Відстеження цих коштів є одним з небагатьох превентивних засобів, які мають держави у боротьбі з тероризмом;

— *дотримання обов'язкових для виконання міжнародних зобов'язань і уникнення ризику санкцій або інших дій з боку міжнародного співтовариства.* Міжнародне співтовариство, через численні міжнародні договори, Резолюції Ради Безпеки ООН та оприлюднення найкращих практик, підтримує впровадження рекомендацій FATF на найвищому політичному рівні;

— *уникнення перетворення на притулок для злочинців.* Країни зі слабкими системами ПБК/ФТ є привабливими для злочинців, оскільки вони створюють середовище, в якому злочинці можуть використовувати прибуток від скоєних ними злочинів та фінансувати свою незаконну діяльність з невеликим страхом перед покаранням [14].

Впровадження та дотримання Рекомендацій FATF забезпечується завдяки **механізму взаємного моніторингу**, який не має аналогів у міжнародній практиці за масштабами та ефективністю застосування.

Групою використовуються два типи оцінок (атестацій): **самооцінка й взаємна оцінка**. При здійсненні самооцінки кожна країна член FATF самостійно надає інформацію про стан реалізації Рекомендацій, відповідаючи щороку на стандартний, заздалегідь визначений перелік запитань. Потім ця інформація зводиться й аналізується та стає основою для оцінки ступеня реалізації міжнародних стандартів у сфері протидії легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму як в окремих країнах, так і у Групі у цілому.

У процесі взаємної оцінки FATF по черзі перевіряє кожну країну — члена на основі інформації, отриманої безпосередньо у цій країні упродовж перебування там групи з трьох — чотирьох експертів в юридичній та фінансовій сферах, з урядів інших держав-членів. Завданням такого візиту є складання звіту з визначення поступу країни, що оцінюється, на шляху запровадження ефективної системи боротьби з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, а також визначення основних напрямів подальшої діяльності. Звіт розглядається та затверджується на черговому пленарному засіданні FATF.[13]

Одним із напрямків діяльності ФАТФ є визначення так званих некооперативних країн та територій і складання їх переліку, який називають «чорним списком».

Сучасні списки FATF можна умовно розділити на три рівні:

— до *«чорного списку»* включаються юрисдикції, по відношенню до яких FATF закликає застосовувати контрзаходи, у т.ч. санкції, з метою захисту від ризиків, що від них походять;

— до *«темно-сірого списку»* включаються юрисдикції, які мають стратегічні недоліки національної системи ПБК/ФТ, не досягли суттєвого прогресу в їх усуненні або не виконують розробленої спільно із FATF програми дій;

— до *«сірого списку»* включаються юрисдикції, в яких існують недоліки законодавчого поля й які спільно із FATF розробили план дій щодо їх усунення та на високому політичному рівні заявили про готовність усунути вказані недоліки [13, с.24-25].

Хоч включення країни до «чорного списку» і не приводить до застосування санкцій з боку світового співтовариства, однак воно свідчить про ступінь довіри до неї з боку зарубіжних інвесторів. Включення чи виключення з цього списку країни відбувається на засіданнях ФАТФ відповідно до певних критеріїв, визначених цією організацією у 2000 р. і згрупованих у чотири групи:

- «прогалини» у фінансовому регулюванні — наприклад можливість здійснення транзакцій в платіжних системах без відповідної авторизації — тобто не можливість встановлення походження коштів;

- інші перешкоди законодавчого характеру — сюди відносять наприклад неможливість встановлення особи власника компанії;

- перешкоди в міжнародній співпраці — наприклад, законодавча заборона надання інформації міжнародним організаціям, які займаються протидією відмивання коштів, стосовно певних транзакцій.

- неадекватність заходів для протидії відмиванню коштів — нестача, або не належна кваліфікація персоналу, хабарництво тощо. [15]

Ситуація у кожній країні у сфері протидії відмиванню злочинних доходів та фінансуванню тероризму визначається на основі Методології оцінки відповідності Рекомендаціям FATF [16]

Міжнародні кредитори можуть також ввести обмеження на кредитування країн, включених до "чорного списку".

Міністр фінансів України Сергій Марченко звернувся до 37 міністрів фінансів країн-членів та спостерігачів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) з проханням розглянути можливість виключення російської федерації з FATF та включення її до «чорного списку» FATF. Причиною цього є грубе порушення росією загальних принципів FATF, недотримання стандартів FATF та її вплив на безпекову ситуацію в Україні та світі [17].

Необхідність вжиття негайних заходів для ратифікації та повної імплементації Міжнародної конвенції ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1999 року [8], у місті Варшава підписано Конвенцію Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16 травня 2005 року [9] (далі – Варшавська конвенція), яка набрала чинності для України лише 1 червня 2011 року, оскільки її було ратифіковано Верховною Радою України з певними заявами і застереженнями тільки у 2010 році. Одним із ключових застережень в Законі України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму» від 17 листопада 2010 року № 2698-VI [10] стало те, що відповідно до пункту 4 статті 9 Варшавської конвенції Україна заявила, що буде застосовувати пункт 1 статті 9 цієї конвенції тільки у випадках, коли за предикатний злочин передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, що, відповідно, зобов'язало органи досудового розслідування тривалий час обов'язково точно встановлювати конкретний злочин чи злочини, які передували легалізації.

Конвенція спрямована на створення сучасної та ефективної системи міжнародного співробітництва з метою проведення спільної

кримінальної політики, спрямованої на захист суспільства від тяжких злочинів. Дана Конвенція є новою редакцією Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990 року, а також комплексним інструментом, що має на меті наближення національних законодавств держав-учасниць до сучасних міжнародних стандартів стосовно заходів боротьби з відмиванням доходів від злочинів, а також проти фінансування тероризму.

Міжнародне співробітництво між компетентними органами Договірних Сторін щодо розслідування й судового розгляду справ, що стосуються конфіскації засобів і знарядь та доходів, здійснюватиметься через центральні органи.

Центральними органами в Україні визначено: Міністерство юстиції (щодо судових рішень про конфіскацію) і Генеральну прокуратуру (щодо процесуальних дій під час розслідування кримінальних справ). Органом, уповноваженим в Україні на виконання функцій підрозділу фінансової розвідки у розумінні статті 46 Конвенції, визначається центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом з питань фінансового моніторингу.

Розділ перший Конвенції містить загальні положення щодо встановлення зобов'язань Сторін вжити таких законодавчих та інших заходів, які дозволили б конфіскацію знарядь та засобів злочину, доходів або майна, вартість якого відповідає таким доходам, та майно. До таких заходів віднесено швидке визначення, виявлення, блокування або арешт майна, яке підлягає конфіскації; управління таким майном, а також уповноваження судів або інших компетентних органів видавати розпорядження про надання банківських, фінансових або комерційних відомостей або про їх арешт з метою здійснення зазначених заходів.

Крім того, положеннями цього розділу встановлюється зобов'язання Сторін вживати заходів, необхідних для визнання злочинними низки діянь, пов'язаних з відмиванням доходів, що визначені Конвенцією та встановлення відповідальності юридичних осіб за вказані злочини.

Розділом другим встановлюється зобов'язання кожної Сторони вжити законодавчих та інших необхідних заходів з метою створення підрозділу фінансової розвідки (ПФР). Для цілей Конвенції ПФР означає центральну, національну установу, відповідальну за отриман-

ня (та запитування, коли це дозволено) інформації про викриття фінансових операцій та результати їх аналізу щодо відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму відповідно до національного законодавства.

Глава IV складається із семи розділів. У розділі першому визначено загальні принципи і заходи міжнародного співробітництва у зазначеній сфері. Розділом другим визначаються зобов'язання Сторін на запит надавати якнайширшу взаємну допомогу у проведенні розслідування з метою визначення й виявлення засобів та знарядь, доходів та іншого майна, які підлягають конфіскації. Така допомога включає будь-які заходи з надання та забезпечення доказів стосовно існування, місцезнаходження або переміщення, характеру, правового статусу чи вартості згаданого вище майна.

Зобов'язання Сторін на запит Сторони, яка порушила кримінальну справу або провадження з метою конфіскації, вжити необхідних тимчасових заходів з метою запобігання будь-якому використанню, передачі або відчуженню майна, яке пізніше може бути предметом запиту про конфіскацію або яке могло б відповідати вимогам запиту, закріплено у розділі третьому.

Порядок та умови здійснення конфіскації засобів і знарядь або доходів, розташованих на території запитуваної Сторони, визначені положеннями розділу четвертого зазначеної глави. Так, процедура отримання постанови стосовно конфіскації та здійснення конфіскації регулюються законодавством запитуваної Сторони.

Підстави для відмови у виконанні запиту або відстрочки дій, здійснюваних за запитом, визначено розділом п'ятим вищезгаданої глави. Крім того, передбачено можливість виконання запиту частково або на таких умовах, які відповідна Сторона вважає необхідними.

Розділом шостим передбачається надання Сторонами якнайширшої взаємної допомоги у врученні судових документів особам, яких стосуються тимчасові заходи й конфіскація. Форма та зміст запитів для цілей Конвенції, а також канали передачі таких запитів або повідомлень, визначені у розділі сьомому.

Главою V передбачено заходи щодо забезпечення співробітництва ПФР, визначених цією Конвенцією, для боротьби з відмиванням грошей, для збору та аналізу інформації, або, якщо необхідно, дослідження в рамках ПФР відповідної інформації стосовно будь-якого

факту, який може бути показником відмивання грошей, відповідно до їхніх національних повноважень.

Механізм моніторингу та врегулювання спорів встановлено Главою VI Конвенції. Глава VII містить заключні положення. Разом з тим, Конвенцію ратифіковано із заявами і застереженнями внесеними відповідно до статті 53 Конвенції до статей 3, 9, 17, 24, 31, 33, 35, 42, 46 та 47. Внесення заяв і застережень зумовлене особливостями чинного законодавства України.

Так, заява про відмову застосування пункту 4 статті 3 Конвенції ґрунтується на принципі презумпції невинуватості, оскільки відповідно до законодавства України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Застереження про відмову застосувати пункт 6 статті 9 Конвенції щодо можливості засудження за відмивання грошей без необхідності точного встановлення конкретного предикатного злочину висловлене з урахуванням конституційних засад України.

Відповідно до заяви, висловленої до пункту 2 статті 24 Конвенції, висновки стосовно фактів, викладених в обвинувальному вирокі чи судовому рішенні запитуючої Сторони або, на яких імпліцитно ґрунтується такий обвинувальний вирок чи судові рішення, будуть обов'язковими для України лише за умови дотримання конституційних принципів і фундаментальних засад правової системи України. Заява до статті 42 Конвенції містить обмеження щодо використання інформації, отриманої внаслідок проведення розслідувань або судових розглядів інших, ніж зазначені у запиті. Відповідно до заяви внесеної до статті 47 Конвенції виконання доручень підрозділів фінансової розвідки Договірних Сторін здійснюватиметься в Україні у тій мірі, наскільки це дозволяє національне законодавство [21].

2.2. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму. Палермська Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Меридська Конвенція ООН проти корупції. Страсбурзька Конвенція Ради Європи ETS №141 про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом. Резолюції Ради Безпеки ООН

Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (ICERD) — конвенція ООН, прийнята резолюцією 54/109 від 9 грудня 1999 на четвертій сесії Генеральної Асамблеї і набула чинності 10 квітня 2002 року. Згідно статті 25(1) Конвенція відкрита для підписання всіма державами у штаб-квартирі ООН з 10 січня 2000 по 31 грудня 2001 року. Станом на липень 2015 року договір ратифікували 187 держав, саме тому конвенцію вважають одним із найбільш успішних антитерористичних договорів в історії.

В Україні Конвенцію ратифіковано із заявою Законом № 149-IV (149-15) від 12 вересня 2002 року. [22]

Ця Конвенція наполегливо рекомендує усім державам-учасникам установити у власному національному законодавстві кримінальну відповідальність за фінансування тероризму. Зокрема, у статті 4 Конвенції йдеться: «Кожна держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними:

а) для визнання кримінальними злочинами згідно з її внутрішнім законодавством злочинів, зазначених у статті 2;

б) для встановлення за ці злочини відповідних покарань з урахуванням тяжкості цих злочинів» [23].

У статті 2 Конвенції вказуються ознаки фінансування тероризму як злочину, які повинні бути враховані при встановленні кримінальної відповідальності за це діяння в національних законодавствах. Конвенція вимагає, щоб учасники робили кроки, з тим щоб перешкоджати і протидіяти фінансуванню терористів, незалежно від того, чи здійснюється таке фінансування прямо або опосередковано через організації, які стверджують, що переслідують благодійні, громадські або культурні цілі, або також залучені в заборонені види діяльності, такі, як незаконний обіг наркотиків, поставки зброї, контрабанда нафтопродуктів; зобов'язує держави залучати тих, хто фінансує тероризм, до кримінальної, цивільної чи адміністративної відповідальності за такі діяння; передбачає виявлення, блокування та арешт фондів, призначених для терористичної діяльності, а також розділ з іншими державами конфіскованих коштів в кожному випадку окремо. Банківська таємниця більш не є достатньою підставою для відмови у співпраці. [24]

Глобальним міжнародним документом у сфері протидії міжнародній транснаціональній злочинності являється **Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої**

злочинності, ухвалена на 62-му пленарному засіданні 55 сесії Генеральної Асамблеї ООН Резолюцією 55/25 від 15 листопада 2000 р. (Палермська конвенція) [25], та протоколи, що її доповнюють:

а) проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю і повітряю та

б) про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми. Із майже універсальною ратифікацією, Конвенція 2000 р. являється світовим досягненням, що пропонує співробітництво у рамках боротьби з організованою злочинністю всім державам-членам ООН.

Удосконалення процесу криміналізації транснаціональних кримінальних злочинів також є обов'язковою складовою розвитку системи. Транснаціональні злочини як складові міжнародної злочинності являються національними по формальним ознакам, оскільки включають в себе протиправні діяння, заборонені й карані національним правом. Ідентифікація їх як злочинів, судовий розгляд та покарання злочинців здійснюється конкретною державою.

Таким чином, під впливом міжнародного права у процесі криміналізації транснаціональних злочинів відбувається уніфікація національного законодавства, адже тільки внутрішньодержавне право здатне криміналізувати діяння, що не являється підставою міжнародної кримінальної відповідальності й не підпадає під міжнародну кримінальну юрисдикцію.

Перелік транснаціональних діянь, що вимагають криміналізації у внутрішньодержавному праві, передбачені Конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000) та двох додаткових протоколів до неї – проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю і повітряю та про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми.

Слід зазначити, що цей перелік не є вичерпним, будь-який злочин з ознаками транснаціональності вимагає криміналізації у національному законодавстві, згідно ст. 2 цієї Конвенції. Також існує застереження, коли законодавство держав-учасниць містить перелік конкретних основних правопорушень, до нього включається, як мінімум, «всеосяжне коло злочинів, пов'язаних із діяльністю організованих злочинних груп».

Згідно з Конвенцією ООН 2000 р. криміналізації потребує:

- а) участь в організованій злочинній групі, у тому числі причетність до злочинної групи, а також участь у змові (ст. 5);
- б) відмивання доходів від злочинів (ст. 6);
- в) злочин корупції (ст. 8);
- г) перешкоджання здійсненню правосуддя (ст. 23).

При цьому, для розвитку транснаціонального кримінального права важливо, щоб норм дотримувалися усі держави, а також сприяли їх підтриманню. Саме тому важливим є міжнародне співробітництво держав у даній сфері.[26]

Згідно з **Палермською конвенцією ООН** «Проти транснаціональної організованої злочинності» від 15.11.2000 р. (ст. 6), **Меридською конвенцією ООН** «Проти корупції» від 31.10.2003 р. (ст. 23) [27] і **Варшавською конвенцією** Ради Європи «Про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності і фінансування тероризму» від 16.05.2005 р. (ст. 9) [28] під «відмиванням доходів від злочинів» розуміється:

- перетворення або передача майна, якщо відомо, що таке майно є доходом від злочину, з метою приховування злочинного походження цієї власності або для надання допомоги будь-якій особі, яка бере участь у вчиненні основного правопорушення, для того, щоб вона могла уникнути відповідальності за свої дії;
- приховування справжньої природи, походження, місця розташування, способу розпорядження, руху, права на майно або його приналежності, якщо відомо, що таке майно являє собою доходи від злочину;
- придбання, володіння або користування майном, якщо на момент його отримання відомо, що таке майно – доходи від злочину;
- участь, причетність або змову для вчинення будь-якого злочину, визнаного таким згідно з цією статтею, спробою здійснити це, а також сприяння, співучасть, полегшення або надання поради щодо його здійснення.

Таким чином, згідно з нормами міжнародного права до відмивання коштів відноситься будь-яке діяння, спрямоване на приховування злочинного характеру походження відповідних доходів, а також пряме використання злочинних доходів навіть у тих випадках, коли їм не надається вигляд правомірного одержання. Розуміється, що при попаданні злочинних доходів у легальну економіку, підприєм-

ницька діяльність з використанням таких активів стає процесом їх відмивання.

2.3. Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму. Документи Базельського комітету з банківського нагляду, Егмонтської групи. Вольфсберзькі принципи

Директива (EU) 2015/849 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму.

Дана Директива є четвертою Директивою, яка спрямована на запобігання загрози відмивання грошей. Директива Ради 91/308/ЕЕС ⁽⁴⁾ визначала відмивання грошей з точки зору правопорушень, пов'язаних з наркотиками, і накладала зобов'язання виключно на фінансовий сектор. Директива 2001/97/ЕС Європейського Парламенту та Ради ⁽⁵⁾ розширила сферу дій Директиви 91/308/ЕЕС як з точки зору охоплення злочинів, так і з точки зору охоплення сукупності професій та видів діяльності. У червні 2003 року, Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) переглянула свої рекомендації, щоб охопити фінансування тероризму, та надала більш детальні вимоги стосовно ідентифікації клієнта та перевірки, ситуацій, в яких більш високий ризик відмивання грошей або фінансування тероризму може виправдати підвищені заходи, а також ситуації, в яких знижений рівень ризику може виправдати менш суворий контроль. Зазначені зміни були відображені в Директиві 2005/60/ЕС Європейського Парламенту та Ради ⁽⁶⁾ та в Директиві Комісії 2006/70/ЕС.

Відмивання грошей повинно вважатися таким, навіть якщо діяльність, що внаслідок неї було отримано власність, яка відмивається, була здійснена на території іншої держави-члена або третьої країни.

Для цілей цієї Директиви «фінансування тероризму» означає надання або збирання грошей, у будь-який спосіб, безпосередньо або опосередковано, з наміром їхнього використання або з усвідомленням того, що вони будуть використані, повністю або частково, для вчинення будь-якого зі злочинів у розумінні статей 1–4 Рамкового рішення Ради [29]

Ця Директива застосовується до таких зобов'язаних осіб: (1) кредитні установи; (2) фінансові установи; (3) такі фізичні або юридичні особи, при здійсненні ними своєї професійної діяльності: M1 (a) аудитори, зовнішні бухгалтери та податкові консультанти, а також будь-яка інша особа, що зобов'язується надавати, безпосередньо або через інших осіб, з якими така особа пов'язана, матеріальну допомогу, сприяння або консультації з податкових питань, якщо така діяльність становить її основну ділову або професійну діяльність; B (b) нотаріуси та інші незалежні правники, якщо вони беруть участь у будь-якій фінансовій транзакції або транзакції з нерухомим майном, діючи від імені та за дорученням свого клієнта або надаючи допомогу своєму клієнту в плануванні або здійсненні транзакцій стосовно: (i) купівлі та продажу нерухомого майна або суб'єктів господарювання; (ii) управління грошима, цінними паперами або іншими активами клієнта; (iii) відкриття банківських, ощадних рахунків або рахунків у цінних паперах або управління ними; (iv) організації внесків, необхідних для створення, функціонування або управління компаніями; (v) створення, функціонування трастів, компаній, фондів або схожих структур або управління ними; (c) надавачів послуг для трастів або компаній, не охоплених пунктами (a) або (b); M1 (d) агенти з нерухомого майна, включаючи випадки, коли вони діють як посередники під час здавання в оренду нерухомого майна, але лише стосовно транзакцій, за якими щомісячна орендна плата становить 10 000 євро або більше; B (e) інші особи, що провадять торгівлю товарами, якщо платежі здійснюються або отримуються готівкою в сумі 10 000 євро або більше, незалежно від того, чи здійснюється транзакція як єдина операція або як декілька операцій, що видаються пов'язаними; (f) надавачі послуг у сфері гравального бізнесу; M1 (g) надавачі послуг обміну віртуальних валют на офіційні валюти і навпаки; (h) надавачі послуг електронних гаманців; (i) особи, що здійснюють торгівлю витворами мистецтва або виступають як посередники в такій торгівлі, включаючи випадки, коли таку діяльність провадять мистецькі галереї та аукціонні дома, якщо вартість транзакції або серії пов'язаних транзакцій становить 10 000 євро або більше; (i) особи, що надають послуги зберігання витворів мистецтва, здійснюють торгівлю витворами мистецтва або виступають як посередники в такій торгівлі, коли таку діяльність провадять вільні порти, якщо вартість транзакції або серії пов'язаних транзакцій становить 10 000 євро або більше. В 2. За винятком казино, і за результата-

ми належного оцінювання ризику, держави-члени можуть вирішити звільнити повністю або частково надавачів певних послуг у сфері грального бізнесу від відповідальності за порушення положень національного права, що транспонує цю Директиву, на основі доведеного низького ризику, який випливає з природи й, у відповідних випадках, масштабу операцій у рамках надання таких послуг.

Держави-члени можуть ухвалити рішення про те, що ця Директива не застосовується до осіб, які беруть участь у фінансовій діяльності нерегулярно або в дуже обмеженому обсязі, якщо існує незначний ризик відмивання грошей або фінансування тероризму, та якщо дотримано таких критеріїв: (а) фінансову діяльність обмежено за абсолютними показниками; (б) фінансову діяльність обмежено на основі транзакцій; (с) фінансова діяльність не є основною діяльністю таких осіб; (d) фінансова діяльність є додатковою, і безпосередньо пов'язана з основною діяльністю таких осіб; (е) основною діяльністю таких осіб не є діяльність, зазначена у пунктах (а)–(d) або в пункті (f) параграфу 1(3); (f) фінансові послуги надаються лише клієнтам, які отримують основні послуги таких осіб, і не пропонуються громадськості.

Базельський Комітет з питань банківського нагляду (англ. *Basel Committee on Banking Supervision*) при Банку міжнародних розрахунків («Committee on Banking Supervision of the Bank for international Settlements») засновано в м. Базель у 1974 році центральними банками та органами нагляду держав G10.

Його основне завдання полягає у впровадженні високих та єдиних стандартів в сфері банківського регулювання та нагляду. З цією метою, Комітет випускає директиви та рекомендації для органів нагляду держав-членів. Зазначені рекомендації не є обов'язковими до виконання, проте, в більшості випадків знаходять своє відображення в національному законодавстві держав-членів (та не тільки, наприклад, «Базель І» запроваджено в більше ніж 100 країнах), оскільки їх опрацьовується у співробітництві із банками та органами нагляду з усього світу. В ЄС вони також використовуються для взаємної інтеграції держав-членів Союзу.

Основними документами Базельського комітету вважаються Основні принципи ефективного нагляду 1997 року (переглянуті в 2006 році), «Базель І» 1988 року та «Базель ІІ» в 2004 році [30].

Вольфсберзька група (англ. *Wolfsberg Group*) була заснована у 2000 році на зібранні представників одинадцяти провідних банків

світу у швейцарському замку Вольфсберг. На даний час склад учасників групи дещо змінився, але їх кількість залишилася такою самою: Banco Santander (Іспанія), Bank of Tokyo/Mitsubishi UFJ (Японія), Barclays (Велика Британія), Citigroup (США), UBS, Credit Suisse (Швейцарія), Deutsche Bank (ФРН), Goldman Sachs (США), HSBC (Велика Британія), J.P. Morgan Chase (США), Societe Generale (Франція).

Метою Вольфсберзької групи стала розробка принципів протидії відмиванню коштів у приватному банківському секторі. Ці принципи, формально не маючи юридичної сили, є публічним зобов'язанням банків-учасників дотримуватися певних етичних правил. Враховуючи реальний вплив членів Групи, які контролюють значну частину світових фінансових потоків, прийняття ними таких принципів служить діючим стимулом для їх дотримання іншими банками.

Вольфсберзька група прийняла чотири комплекси принципів у сфері ПВД/ФТ.

У жовтні 2000 р. були опубліковані *Загальні директиви з протидії відмиванню доходів у приватному банківському секторі*, які включали одинадцять базових принципів, відомих під назвою *Вольфсберзькі принципи* (переглянуті у травні 2002 р.). Відповідно до цього документу, в основі політики будь-якого банку повинно лежати правило, згідно з яким відношення встановлюються тільки з тими клієнтами, законне походження джерел доходів або фінансування яких може бути у розумних межах підтверджено. Принципи відображають вимоги до ідентифікації особи клієнта, включаючи реальних власників рахунків, а також до дій банків у разі виявлення незвичайних або підозрілих операцій. Дотримання у своїй роботі цих принципів банки, у тому числі українські, зараз підтверджують заповненням відповідного опитувальника, розробленого Вольфсберзькою Групою.

У червні 2012 р. відбулося чергове оновлення вищезазначеного документу, який зараз має офіційну назву «Вольфсберзькі принципи з протидії відмиванню коштів для приватного банківського сектора».

Крім поглиблення трактування вже існуючих положень, до його тексту був включений новий принцип про заборону допомоги клієнту у разі усвідомлення того, що така допомога буде використана для обману державних органів, включаючи податкові органи. Крім того, Вольфсберзькі принципи були доповнені додатком про механізми належного вивчення нових клієнтів та основних бенефіціарних влас-

ників, що базуються на ризик-орієнтованому підході.

У січні 2002 р. Група виступила із Заявою «Про боротьбу з фінансуванням тероризму», яка спрямована на збільшення внеску фінансових установ у вирішення цієї проблеми. Заява передбачає застосування процедур «Знай свого клієнта» у розширеному масштабі шляхом пошуку за списками відомих або підозрюваних терористів, а також вжиття додаткових заходів у випадках, коли мають місце незвичні або підозрілі операції. Особливо ретельна перевірка необхідна у тих ситуаціях, коли клієнти пов'язані з секторами або сферами діяльності, які, за інформацією компетентних органів, часто використовуються для фінансування тероризму. У Заяві вказувалося на необхідність розширення міжнародного співробітництва та прийняття спеціальних рекомендацій FATF як керівництва до дій.

Чотирнадцять принципів боротьби з відмиванням коштів у банках-кореспондентах були опубліковані Вольфсберзькою Групою у листопаді 2002 р. й регламентують встановлення та підтримку банківських кореспондентських відносин. Згідно із зазначеними принципами, міжнародним банкам забороняється вести справи з «банками-оболонками», які не мають фізичної присутності на території своєї реєстрації. Крім того, пропонується використовувати спеціальну методику оцінки та контролю ризику для забезпечення рівня належної перевірки, яка проводиться банком відносно його клієнтів із банків-кореспондентів.

Заява «Про моніторинг, перевірку та пошук», прийнята Групою у 2003 р. й переглянута у 2009 р., покликана доповнити прийняті раніше стандарти у частині розвитку заснованих на врахуванні ризику процесів моніторингу та перевірки операцій клієнтів. Згідно із цією Заявою, банки мають створити процеси, що забезпечують виявлення незвичної діяльності або операцій своїх клієнтів. Оскільки не всі незвичні операції або види діяльності обов'язково є підозрілими, банки повинні мати можливість проаналізувати та визначати, чи є конкретні операції або види діяльності підозрілими, зокрема, на предмет потенційного зв'язку з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму.

Для моніторингу операцій з урахуванням ризику потенційного відмивання коштів рекомендується розробити моделі, що надають банкам інструменти ранжирування факторів ризику.

Неформальна організація фінансових розвідок країн світу — **Егмонтська група** підрозділів фінансових розвідок (англ. *The Egmont*

Group of Financial Intelligence Units) — була створена у червні 1995 року з ініціативи підрозділів фінансової розвідки (ПФР) Бельгії та США з метою не допустити використання злочинними елементами законних фінансових систем для легалізації доходів. Організація отримала таку назву тому, що її перше засідання проводилося у палаці Егмонт —Аренберг у Брюсселі.

Метою діяльності Егмонтської групи є проведення зустрічей підрозділів фінансової розвідки з усього світу з метою покращення співробітництва у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, а також сприяння впровадженню національних програм у цій сфері. Це сприяння включає в себе наступне:

- розширення та систематизація міжнародного співробітництва щодо взаємного обміну інформацією;

- підвищення ефективності діяльності фінансових розвідок шляхом проведення навчань та обміну персоналом підрозділів з метою збільшення його досвіду та можливостей;

- запровадження надійного та захищеного зв'язку між ПФР шляхом використання новітніх технологій;

- встановлення кращої координації та допомоги між операційними підрозділами — членами Групи;

- покращення операційної автономії ПФР;

- утворення ПФР в юрисдикціях з наявними програмами протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму чи з програмами, які знаходяться на ранніх стадіях розвитку [13]

Основні цілі Егмонтської групи – покращити можливості членів і покращити обмін інформацією та досвідом між ними. Егмонтська група має чотири унікальні робочі групи, які допомагають досягти цих цілей, кожна з яких має власний мандат на підтримку ПФР-членів.

Кожну з цих робочих груп очолює голова та один або більше заступників голови з різних ПФР у всьому світі, і вони регулярно проводять зустрічі протягом року [31].

Наявність підрозділів фінансової розвідки (ПФР) є міжнародним стандартом і міжнародними інструментами, такими як Палермська конвенція проти організованої злочинності та Мерідська конвенція проти корупції. Егмонтська група налічує 167 ПФР-членів, і відомо про 47 додаткових юрисдикцій, які є частиною глобальної мережі ПВК/ФТ і до яких ПФР можуть приєднатися, якщо вони відповідатимуть критеріям членства Егмонтської групи [31].

Україна приєдналася до Егмонтської групи у червні 2004 року, що дозволило значно розширити можливості інформаційного обміну щодо сумнівних операцій, а також брати участь у навчальних програмах [13]

ТЕМА 3. ТИПОЛОГІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КОШТІВ ТА МАЙНА, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

3.1. Найбільш поширені моделі відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом

3.2. Сучасні світові типології легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом

3.3. Загальні вітчизняні тенденції легалізації злочинних коштів

3.1. Найбільш поширені моделі відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом

На сьогодні існує декілька моделей відмивання злочинних доходів, до найбільш поширених належать наступні:

1. **Двофазна модель.** Відповідно до цієї моделі основними стадіями відмивання злочинних доходів є власне відмивання коштів («money laundering») і повернення в оборот («recycling»).

Перша стадія являє собою відмивання грошей, отриманих безпосередньо від вчиненого злочину. «Відмивання» першої стадії здійснюється шляхом обміну грошей на купюри іншого номіналу або інші види валют. На цій стадії здійснюються короткострокові операції.

Друга стадія представлена середньостроковими й довгостроковими операціями, за допомогою яких попередньо відмитим грошам надається видимість отриманих із законних джерел і вони вводяться в легальний економічний оборот.

2. **Трифазова модель.** Вона є найпоширенішою й припускає виділення в єдиному процесі легалізації наступних стадій: розміщення («placement»), розшарування («layering») і інтеграція («integration»). Зазначені три стадії можуть здійснюватися одночасно або частково накладатися одна на одну. Це залежить від наявного механізму легалізації й від вимог, пропонованих злочинною організацією [32].

Розміщення — це фізичне розміщення готівкових коштів у певні фінансові інструменти, а також територіальне віддалення від місць

їхнього походження. Розміщення здійснюється у комерційних та інвестиційних банках, інших фінансово-кредитних установах, підприємствах роздрібно́ї торгівлі, у тому числі, за межами країни одержання доходів. Слід зазначити, що етап розміщення великих сум готівки вважається найслабкішою ланкою в процесі відмивання грошей. Саме на цьому етапі незаконно отримані гроші найбільш легко можуть бути виявлені, що покладає особливу відповідальність щодо контролю за походженням значних обсягів готівкових коштів на інститути фінансового сектора національної економіки.

Розшарування — стадія, на якій відбувається відрив незаконних доходів від джерел їх походження шляхом складного ланцюга фінансових операцій, спрямованих на маскування сліду цих доходів, що може бути виявлений. Якщо розміщення великих сум грошей пройшло успішно, тобто не було зафіксовано контролюючими суб'єктами, то розкрити подальші дії щодо відмивання грошей стає набагато важче. Різні фінансові операції нашаровуються одна на іншу з метою ускладнити роботу правоохоронних органів з пошуку незаконних фондів, що підлягають конфіскації.

Інтеграція — стадія процесу легалізації, безпосередньо спрямована на надання видимості законності злочинно нажитим статкам.

«Відмиті» гроші повертаються в офіційну економіку, як правило, через банківську систему під видом чесно зароблених, абсолютно легальних доходів. Якщо слід відмитих грошей не було виявлено на двох попередніх стадіях, то відокремити законні гроші від незаконних на цьому етапі винятково складно.

Схематично вищезазначені стадії процесів відмивання злочинних доходів та фінансування тероризму відображені на рис. 3.1 [33].

Чотирифазова модель. Цей підхід до структурування процесу відмивання злочинних доходів використовують експерти ООН. Основними стадіями легалізації є:

Перша стадія – звільнення від готівки й перерахування її на рахунки підставних осіб. Такими особами можуть бути, наприклад, родичі злочинця. При цьому дотримується тільки одна умова: посередники повинні мати власні рахунки в банках. У цей час спостерігається тенденція до пошуку посередників, що мають виходи на міжнародні банки.

Рисунок 3.1 - Процеси відмивання грошей та фінансування тероризму

Друга стадія – розподіл наявних коштів. Вони реалізуються за допомогою скупки банківських платіжних документів й інших цінних паперів.

На цій стадії створюється мережа інформаторів, які можуть повідомляти правоохоронним органам про незаконний оборот грошової маси. Як показує закордонний досвід, розподіл готівки здійснюється часто в пунктах обміну валюти, казино й нічних клубах.

Третя стадія – маскування слідів скоєного злочину. Перед злочинцем, що відмиває доходи, постає на цій стадії наступне завдання: вжити всіх заходів для того, щоб стороння особа не довідалася, звідки отримані гроші та за допомогою кого вони розподілені в ті або інші установи / організації.

З метою виконання цього завдання вони, як правило, застосовують наступні прийоми:

- використання банків для відкриття рахунків, розташованих, зазвичай, далеко від місця роботи й проживання злочинців;

- переказ грошей у країну проживання через кордон, але вже легально з нових рахунків фірм або інших установ;
- використання підпільної системи банківських рахунків.

Четверта стадія – інтеграція грошової маси. На цій стадії злочинні угруповання інвестують легалізовані капітали у високоприбуткові сфери й галузі бізнесу.

На кожному етапі зазначених моделей відсутній зв'язок з предикатним злочином, який диктує спосіб та механізм відмивання злочинних доходів. У зв'язку з чим, слід ввести так звану «нульову фазу», що пов'язана зі здійсненням предикатного злочину. Зокрема, у випадку корупції кошти, одержані готівкою, яка відповідно потребує подальшого розміщення у фінансовій системі, в той час як розкрадання коштів за допомогою несанкціонованого доступу до рахунку суб'єкта господарської діяльності у сфері торгівлі вимагає відповідної торгової операції для законності їх виду. У зв'язку з вищезазначеним, можливо виділити 4-х фазну модель, яку можна представити у наступному виді:

Рисунок 3.2 - Чотирьохфазна модель [1, с. 9.]

«Нульова фаза» – початкова стадія процесу відмивання, пов'язана зі здійсненням предикатного злочину, що передуює стадії розміщення. Як вже було зазначено, залежно від типу предикатного злочину визначається або обирається подальший спосіб відмивання злочинних доходів на наступних стадіях та відповідні фінансові інструменти. Для реалізації схем відмивання злочинних доходів зазвичай застосовуються так звані операції «розриву ланцюга». Такі операції використовуються з метою маскування слідів незаконного походження доходів шляхом зміни власників коштів, їх фізичного переміщення. Найбільш розповсюдженим способом «розірвати ланцюг» є операції з готівкою. Вони фактично є «нульовою» (початковою) стадією в процесі відмивання, що передуює стадії «розміщення», на якій злочинці

намагаються мінімізувати ризики, пов'язані з можливою конфіскацією безготівкових коштів.

“Розрив ланцюга”

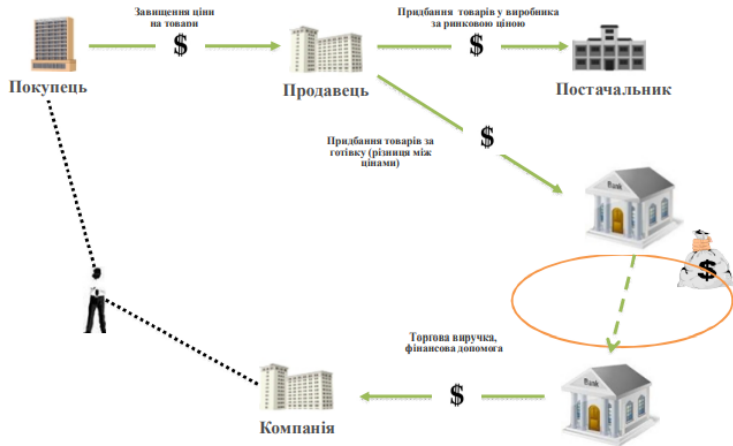

Рисунок 3.3 - «Нульова фаза» [32, с. 10.]

Наявність цієї стадії характерна, коли безготівкові кошти переводяться в готівку в процесі розкрадання коштів з бюджету, використання електронних грошей, завищення цін на товари тощо. Надалі готівкові кошти можуть бути легалізовані за допомогою інших схем або використані для примноження тіньових активів, надання хабарів чиновникам різних рівнів тощо [32, с. 9-10.]

Швейцарські фахівці у своїх моделях розрізняють як стадії, так і території відмивання грошей.

Відповідно до **двофазової моделі** П. Бернасконі, фазами легалізації є *money laundering* (відмивання) і *recycling* (повернення в оборот), або відмивання першого та другого ступеня.

Перший ступінь є відмиванням грошей, отриманих безпосередньо від вчиненого злочину. Воно здійснюється шляхом обміну грошей на купюри більшого номіналу або інші види валют. На цій стадії здійснюються короткострокові операції.

Другий ступінь представлений середньостроковими та довгостроковими операціями, за допомогою яких попередньо відмитим

грошам надається видимість отриманих із законних джерел і вони вводяться в легальний економічний оборот.

Відповідно до цього підходу, П. Бернасконі розрізняє країни вчинення основного злочину, який став джерелом доходу, і країни легалізації грошей. Основна проблема відмивання грошей зводиться, таким чином, до переведення великих незаконно отриманих готівкових сум чи іншого майна в легко керовані фінансові інструменти або інші види майна.

Чотирисекторна модель легалізації грошей була запропонована також швейцарським фахівцем К. Мюллером. У рамках цієї моделі виділяються певні сектори і пов'язані з ними стадії відмивання коштів.

Критеріями для виділення є: легальність / нелегальність операцій та країна здійснення основного злочину / країна відмивання грошей.

Перший сектор — країна основного злочину / легальність. У цьому секторі здійснюється внутрішнє, попереднє відмивання.

Другий сектор — країна основного злочину / нелегальність. Відбувається збирання грошей, що пройшли попереднє відмивання, у пул й підготовка їх до контрабанди.

Третій сектор — країна відмивання грошей / нелегальність. У цьому секторі проводиться підготовка до введення грошей в легальну фінансову систему.

Четвертий сектор — країна відмивання грошей / легальність. Тут здійснюються маскувальні дії у вигляді переказів, інвестицій тощо [13, с. 104-105].

Таким чином, на теперішній час виділяється чотири основних моделі легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. Поділ на стадії в розглянутих моделях є досить умовним, оскільки він залежить від конкретних схем, які використовуються злочинцями. На практиці ці стадії не завжди чітко просліджуються, що ускладнює процес виявлення відмивання коштів

На різних стадіях відмивання грошей, одержаних злочинним шляхом, використовуються специфічні методи перетворення коштів та маскування їх нелегального походження.

Найпопулярнішими та найефективнішими з яких є наведені на рис. 3.4 [34, с. 5, 6]

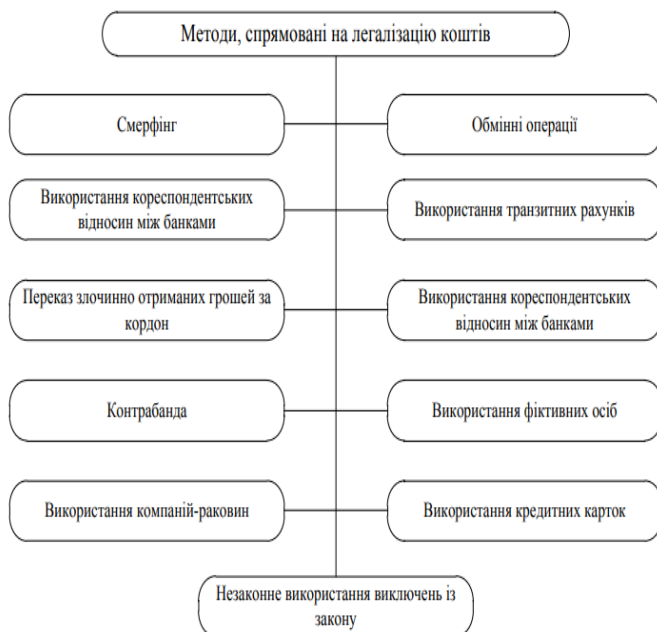

Рисунок 3.4 - Основні методи легалізації коштів [34, с. 6.]

Розглянемо деякі з цих методів по відношенню до трифазової моделі, як найбільш відомої.

Найчастіше стадія розміщення відбувається в установах фінансового сектора, які виконують широкий спектр фінансових операцій й діють на підставі ліцензії або дозволу, виданих відповідними наглядовими органами. До них відносяться банки (комерційні, інвестиційні, кооперативні, ощадні тощо), а також спеціалізовані фінансово-кредитні інститути — кредитні спілки, пенсійні фонди, пайові та інвестиційні фонди, інвестиційні компанії, фінансові компанії, страхові компанії та ін. Проте у процесі легалізації злочинних доходів можуть бути задіяні й брокери, які працюють на ринках цінних паперів та дорогоцінних металів, організації, що надають поштові послуги та послуги з обміну чеків на готівку, гральні заклади, букмекерські контори, антикварні та ювелірні магазини, ресторани, готелі, туристичні компанії, будівельні фірми та ін.

Методами розміщення коштів, одержаних злочинним шляхом, є:

- термін з банківського жаргону, що почав застосовуватися у 1980-х роках й має походження від назви бельгійського мультиплікаційного фільму за участю великої кількості маленьких вигаданих істот). Полягає у подрібненні значної суми нелегальних коштів та проведенні численних операцій з внесення їх на вклади або здійснення переказів без перевищення встановленої законодавчими актами межі, починаючи з якої відбувається контроль та реєстрація таких трансакцій. Для виконання цих дій злочинцями, як правило, залучаються підставні особи, які називаються *смарфами*;

— *обмін дрібних банкнот на купюри більшого номіналу*, які простіше у подальшому перемішувати, або проведення операцій з обміну «брудних» грошей на іноземну валюту. Обмінні пункти опиняються у полізору злочинців тому, що їх діяльність не у всіх країнах підлягає державному регулюванню й входить до сфери протидії легалізації коштів;

— *встановлення контролю з боку злочинної організації над фінансовими установами або над діяльністю їх персоналу*. Таке підпорядкування спрощує розміщення незаконних грошей, їх подальший розподіл й інтеграцію, оскільки ці операції свідомо виконують працівники банків, внаслідок підкупу або загроз. Найпростіше встановити кримінальний контроль над невеликими банками, проте історія боротьби з легалізацією брудних коштів надає й приклади тривалого функціонування на користь злочинців великих міжнародних фінансових інститутів, зокрема, британського *Bank of Credit and Commerce International* (1981-1991 рр.). Опосередковано такий контроль може бути встановлено через володіння господарськими структурами, які стають основними клієнтами певного банку;

— *незаконне використання винятків із закону*, якщо у певній країні законодавство щодо протидії відмиванню злочинних доходів звільняє банки від контролю за операціями з готівкою, що перевищують встановлену межу, за умови, що вони є нормальним явищем для деяких сфер бізнесу;

— *створення помилкового паперового сліду* — навмисне використання документів, що маскують справжні джерела, власників та місця знаходження незаконно отриманих доходів. Наприклад, це може бути зроблено шляхом заповнення фальшивої форми звітності про рух

готівки з метою «узаконити» готівку, отриману всередині країни, яка пізніше буде покладена на рахунки в банках або вивезена за межі країни;

— *злиття законних та незаконних фондів* засновано на використанні з метою відмивання грошей таких підприємств, де значні суми готівки є звичайним та законним явищем (ресторани, бари, готелі, компанії-власники торгових автоматів тощо). При цьому використовуються дві основні схеми. У першому випадку незаконні доходи приховуються у масі законних операцій реально функціонуючих фірм.

В іншому випадку створюється фіктивна компанія, яка не здійснює реальної економічної діяльності, проте показує у фінансовій звітності гроші, що легалізуються як дохід;

— *придбання майна або цінних паперів за готівку*. Купівля предметів розкоші, машин, яхт, літаків, нерухомості переслідує одночасно три цілі: переведення підозрілих великих сум готівки у коштовні, але менш підозрілі активи; придбання майна, яке використовуватиметься зі злочинною метою; підтримання розкішного стилю життя;

— *штучне завищення торговельної виручки під час реалізації товарів, що продаються злочинцям, яким необхідно легалізувати готівку, за значно вищими цінами, ніж звичайно*. Внаслідок цього «брудні» гроші набувають вигляду законної виручки від продажу, яка потім без перешкод розміщується на банківських рахунках.

Фаза розшарування, або заплутування слідів, яка у процесі легалізації злочинних доходів є наступною за їх розміщенням, як правило, накладається на інші стадії, тому тут складно виділити якийсь специфічні методи. Втім, дуже часто використовується перетворення депонованої у фінансових установах готівки на грошові інструменти — дорожні чеки, депозитні сертифікати, передплачені платіжні картки, банківські векселі та акредитиви, насамперед, оформлені на пред'явника, а також цінні папери, що полегшує подальше вивезення незаконних доходів з країни.

На цій стадії може мати місце інвестування брудних коштів у нерухомість та у легальний бізнес, переважно, у сфери туризму й відпочинку. Іншим варіантом є придбання фірми, що знаходиться у занепаді, для того, щоб у майбутньому показувати нелегальні доходи як реальну виручку від її мовби активної діяльності.

Якщо розміщення коштів відбувалося шляхом придбання майна високої вартості, то згодом воно може бути перепродано усередині країни або вивезено й продано за кордоном. Це призводить до подвійного результату: ускладнюється пошук джерела злочинних доходів й стає важче знайти і конфіскувати відповідне майно.

Ефективним методом заплутування слідів є здійснення чисельних електронних переказів, основною перевагою яких є швидкість проведення. Проте повної анонімності у сучасних умовах досягти неможливо, оскільки міжнародним банківським співтовариством прийняті чіткі стандарти оформлення платіжних документів із вказуванням значного обсягу інформації щодо відправника та бенефіціара коштів.

Тому у подібних схемах використовуються реально існуючі, але за своїм характером підставні компанії, що мають мінімальний термін існування («компанії-одноденки»), відкриті, у тому числі, в офшорних зонах. Підставою для перерахування коштів виступають удавані комерційні угоди. Отже, такий механізм забезпечує так званий «розрив ланцюжка», який дозволяє надійно приховати джерела та обсяги злочинно одержаних доходів.

На стадії інтеграції, що є заключною фазою відмивання кримінальних доходів, можуть застосовуватися такі методи:

— *продаж нерухомості, в яку попередньо були інвестовані брудні кошти.* Часто такі операції здійснюються через «коралову» або «оболонкову» компанію (англ. *shell company*), тобто офіційно зареєстровану, але яка не має активів й не веде реальних операцій. Виручка від продажу нерухомості вже вважається цілком законним доходом;

— *використання підставних компаній*, що знаходяться в юрисдикціях зі спрощеним порядком реєстрації, для проведення ззовні законних трансакцій з отримання кредитів, джерелом яких є нелегальні доходи. Побічним результатом такої схеми є зменшення бази оподаткування за рахунок віднесення суми сплачених відсотків на витрати;

— *отримання банківського кредиту під заставу незаконно набутого майна або грошових коштів.* Може супроводжуватися погашенням кредиту шляхом реалізації застави;

— *викривлення цін зовнішньоекономічних угод*, що є достатньо ефективним методом зворотної інтеграції злочинних коштів у національну економіку. При цьому завищуються експортні ціни — для того, щоб виправдати надходження великих сум з'за кордону у вигляді ва-

лютною виручки, й занижуються імпорتنі ціни — для того, щоб у подальшому реалізувати отриманий товар вже за ринковими цінами й одержати цілком законний дохід;

— *«трансферпрайсінг»*, що також пов'язаний зі здійсненням експортно-імпорتنих операцій. У цьому випадку оформлюються два договори — реальний і фіктивний, із завищеною сумою угоди. За фіктивним договором гроші переводяться підконтрольній фірмі-посереднику, як правило, зареєстрованій в офшорній зоні. Різниця між реальною й фіктивною ціною товару залишається на рахунку цієї фірми як дохід;

— *декларування нелегальних доходів як виграву у казино або лотерею.*

Одна з типових схем відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, представлена на рис. 3.5 [35].

Рисунок 3.5 - Типова схема відмивання злочинних доходів

Втім, слід відмітити, що далеко не завжди всі три названі стадії обов'язково присутні у процесі легалізації доходів. Крім того, на практиці їх буває дуже складно виділити, оскільки операції можуть бути суттєво відокремлені у часі та просторі. Проте розуміння змісту цих стадій та визначення інструментів, що використовуються в їх межах, дозволяє організовувати ефективний контроль за рухом фінансових потоків у сфері протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму [13, с.104-109].

3.2. Сучасні світові типології легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом

Схем відмивання незаконних доходів існує велика кількість, проте небагато з них використовуються протягом тривалого часу, оскільки вони регулярно розкриваються контролюючими та правоохоронними органами. При цьому «відмивачі» демонструють неабияку винахідливість: розкриття існуючих схем призводить до швидкої появи нових, ще більш витончених.

Методи легалізації мають особливі риси не тільки у залежності від сфери їх застосування, але і від особливостей тої чи іншої національної економіки, міри розвиненості фінансових ринків, режиму боротьби з відмиванням грошей й, навіть, політичної системи країни. Схеми, що застосовуються у Великій Британії, відмінні від японських, а американські нескладно відрізнити від аргентинських або бразильських.

На думку експертів FATF, особливості азійських методів пов'язані з тим, що у цьому регіоні діють великі центри з виробництва наркотиків, широко використовуються неофіційні системи переказів для проведення як легальних, так й нелегальних розрахунків, при здійсненні значних угод звичайним є готівковий розрахунок. А у Південній та Східній Африці найбільш розповсюдженими методами відмивання є купівля та перепродаж товарів, переміщення готівки, купівля нерухомості (готелів та казино), створення обмінних пунктів, діяльність яких, як правило, не регламентується.

Деякі особливості мають й схеми легалізації злочинних коштів, що застосовуються у країнах з перехідною економікою, де законодавство є нестабільним, у ньому існує багато «лазівок», спостерігається високий рівень корумпованості, активно відбуваються процеси приватизації та становлення нових секторів фінансового ринку.

Отже, у певний момент часу немає жодної можливості точно описати всю сукупність методів, що використовуються злочинцями для відмивання коштів або фінансування тероризму. Проте міжнародні організації у сфері протидії легалізації доходів, насамперед, FATF, постійно проводять кропітку аналітичну роботу щодо виявлення найбільш характерних, стереотипних схем, що застосовуються у різних регіонах світу. Ці схеми, зазвичай, мають назву **типологій відмивання грошей**.

З теоретичної точки зору, *типологія* — це метод пізнання об'єктивної реальності, в основі якого лежить сортування об'єктів на основі їх подібності певному зразку, який є типом або еталоном. В основі типізації лежить кількісна обробка та узагальнення дослідних (емпіричних) даних, фіксація стійких ознак схожості та відмінності, систематизація та інтерпретація отриманого матеріалу. Типізаційний підхід застосовується для моделювання об'єктів, по відношенню до яких накопичений значний обсяг емпіричного матеріалу.

Метою дослідження типологій у сфері боротьби з легалізацією злочинних доходів є підвищення ефективності заходів протидії, прискорення реакції організацій, що здійснюють контроль фінансових трансакцій, на будь-які ознаки проведення протиправної діяльності.

FATF щорічно організує наради, так звані «типологічні» засідання, в яких беруть участь експерти з країн-членів Групи, представники регіональних організацій FATF, міжнародних організацій, міжнародних фінансових інституцій. Ці зустрічі проводяться для кращого розуміння основних механізмів відмивання грошей і, починаючи з 2001 року, фінансування тероризму, для контролювання змін, що відбуваються.

Важлива мета цієї роботи полягає у тому, щоб отримати матеріали, що допоможуть особам, які формують політику FATF, у розробленні та вдосконаленні стандартів протидії відмиванню злочинних доходів основою для інформування широкої аудиторії — співробітників регулюючих органів, правоохоронних відомств та органів фінансової розвідки, а також громадськості у цілому, відносно характерних рис та актуальних тенденцій відмивання злочинних доходів та фінансування тероризму.

Щорічні дискусії FATF про типології акцентують увагу на певному ряді тем й предметів обговорення, які попередньо узгоджуються на пленарному засіданні Групи. Учасники пленарних засідань намагаються вибирати теми у відповідності до поточної роботи всієї організації або діяти у розвиток методів й тенденцій, що були виявлені у ході попередніх типологічних нарад.

Вивчення типологій розпочалося відразу з моменту створення FATF, й перший звіт був підготовлений за матеріалами досліджень, що проводилися експертами країн-учасниць, у 1989-1990 рр. До 2006 року типологічні звіти були щорічними і мали комплексний характер, торкаючись різноманітних сфер можливого відмивання брудних гро-

шей. Так, вже наприкінці 1990-х років активно аналізувалася тема «кіберпереказів», тобто переказів, що здійснюються через небанківські платіжні системи з використанням мережі Інтернет, у тому числі за допомогою смарт-карт. У подальшому цей напрям досліджень посилювався — вивчалася інтернет-злочинність, діяльність віртуальних банків, віртуальних казино. З 2001 року, після терористичних актів 11 вересня, особлива увага почала приділятися джерелам й методам фінансування тероризму.

У типологічних звітах FATF у першій половині 2000-х років розглядалися такі питання:

- 2001-2002 рр. — фінансування тероризму, міжбанківські кореспондентські відносини, приватний банківський бізнес, цінні папери на пред'явника, введення євро;

- 2002-2003 рр. — фінансування тероризму з використанням неформальних систем переказів, операції з цінними паперами, ринки золота і діамантів, операції зі страхування, кредитні та дебетні картки;

- 2003-2004 рр. — безготівкові перекази, фінансування тероризму з використанням неприбуткових організацій, уразливості страхового бізнесу, впливові політичні особи, особи, що надають професійні послуги з правових й фінансових питань;

- 2004-2005 рр. — альтернативні системи переказу коштів, торгівля людьми і незаконна міграція.

Після останнього комплексного звіту за 2004-2005 рр., наступні стали тематичними, присвяченими різнобічному поглибленому аналізу існуючих методів й способів відмивання злочинних доходів або фінансування тероризму у певній сфері діяльності. Так, у 2006 році звіти були присвячені відмиванню грошей у сфері торгівлі, використанню нових способів платежів, протизаконному використанню корпоративних структур, включаючи послуги трасту або компанії.

У 2007 році досліджувалося використання «карусельної» схеми ухилення від сплати ПДВ, відмивання грошей та фінансування тероризму через сектор операцій з нерухомістю.

У наступні роки предметом дослідження експертів FATF були: вразливості комерційних інтернет-сайтів та систем інтернет-платежів, казино та ігрового сектору, фінансування розповсюдження зброї масового знищення, відмивання грошей через футбольний сектор, ринок цінних паперів, провайдерми грошових переказів та обміну валюти,

фінансові аспекти морського піратства та викрадення людей заради викупу, відмивання доходів від корупції та ін.

Як приклад, розглянемо більш докладно проблеми, що піднімалися у **типологічному звіті FATF за 2003-2004 рр.** з описом відповідних методів, способів, схем відмивання.

У звіті відмічається, що технологічні досягнення в області платіжних систем мають двоякий вплив щодо потенційних зловживань такими системами з боку осіб, які фінансують терористів, та/або відмивають злочинні доходи. З одного боку, системи безготівкових платежів забезпечують більш надійний захист для трансакцій, надаючи більшу можливість для відстеження окремих операцій за електронними документами, які можуть автоматично створюватися, зберігатися та/або передаватися разом з конкретною трансакцією. З іншого боку, такі технології можуть бути також привабливі для потенційного терориста або для відмивача злочинних доходів. Наприклад, збільшені швидкість і обсяги електронних платежів, разом з недостатньо послідовним підходом до фіксування ключової інформації про трансакції, зберігання документів про них і передачі необхідної інформації разом з трансакціями, є перешкодами для забезпечення «відстеження» окремих операцій органами, які здійснюють розслідування.

Експерти FATF визнають, що **безготівкові перекази** є швидким і ефективним способом переміщення грошових коштів для терористичних цілей. Наприклад, звичайна система для передачі фінансів терористам може бути організована просто шляхом використання відмінностей в режимах моніторингу у різних країнах. Якщо в країні відправника безготівкового переказу відсутні вимоги про збереження записів про ініціатора трансакції або ця інформація не передається тим чи іншим посередником далі по шляху проходження цієї трансакції, то органи розслідування не будуть мати доступу до інформації, яка могла б допомогти встановити зв'язки терористів.

Було відмічено декілька загальних характерних рис при використанні безготівкових переказів для фінансування тероризму. Одна важлива особливість полягає у використанні підставних осіб для здійснення. Іншою характерною рисою є спрямування грошових коштів через ряд різних фінансових організацій таким чином, щоб безготівкові перекази здавалися такими, що виходять із різних і, на перший погляд, не пов'язаних один з одним джерел.

Крім того, спостерігається тенденція до здійснення терористами безготівкових переказів через небанківські фінансові установи або так звані альтернативні (неофіційні) системи грошових переказів, на зразок арабської «хавала» (слово означає «переводити» чи «телеграфувати» на арабському банківському жаргоні). Такі системи відомі й під іншими назвами: «фей-чієн» (Китай), «падала» (Філіппіни), «хунді» (Індія), «фей-кван» (Таїланд) та ін. Їхніми основними користувачами є члени іммігрантських співтовариств, які проживають у Європі, Північній Америці, районі Перської затоки і відправляють грошові перекази своїм родичам в Індію, Пакистан, Східну Азію, Африку тощо.

Хоча хавала використовується для і законних переказів коштів, її анонімність та мінімальний обсяг документації роблять її уразливою стосовно зловживань з боку криміналітету і терористів. Привабливість хавали пояснюється економічними і культурними факторами. Збори, що стягуються за переказ коштів, менше комісій банків або інших офіційних фінансових компаній, в основному, завдяки мінімальним накладним витратам. Хавала діє більш оперативно у порівнянні з офіційними системами переказу фінансових коштів, частково внаслідок відсутності бюрократичних перепон і простоти механізму її функціонування: доручення виконавцям передаються по телефону, факсу чи електронною поштою, а кошти часто доставляються безпосередньо на квартиру адресата. Пакистанські банкіри в 2002 році прийшли до висновку, що по каналах хавали в країну щорічно надходить 2-3 млрд дол., а легальні трансакції оцінюються у суму 1 млрд дол.

Приклад 1: *Терористична організація використовує безготівкові перекази для переміщення грошей для забезпечення своєї діяльності за кордоном.*

Певна терористична організація в країні «Х» була помічена у переміщенні грошових коштів у країну «У» шляхом використання безготівкових переказів, які, зрештою, використовувалися для оплати оренди будівель, придбання та продажу автотранспортних засобів, а також для придбання електронних компонентів для вибухових пристроїв. Для переміщення грошей між країнами ця організація використовувала «проміжні» (транзитні) рахунки, рахунки в країні «Х».

Рахунки в обох кінцевих точках були відкриті на імена осіб, які не мали явного зв'язку зі структурою терористичної організації, але

які були пов'язані один з одним родинними чи аналогічними зв'язками.

Отже, існували явні сімейні взаємини, які могли б, при необхідності, послужити обґрунтуванням для переказів між цими рахунками. Грошові кошти, головним чином у вигляді вкладів готівкою, терористичною організацією депонувалися на банківські рахунки, з яких проводилися перекази. Після того, як гроші були отримані у місці призначення, власник рахунку або залишав їх на депозиті, або інвестував їх у пайові інвестиційні фонди, в яких вони зберігалися і залишалися доступними для подальшого використання організацією. Крім того, отримані гроші переводилися на інші банківські рахунки, керовані фінансовим менеджером організації-контрагента, звідки вони використовувалися для оплати за покупку устаткування і матеріалів або для покриття інших спеціальних витрат організації.

У типологічному звіті визнається, що **некомерційні організації (НКО)** грають винятково важливу роль у соціальній та фінансовій сфері суспільства. Проте обсяг грошових коштів та інших активів, задіяних у благодійному секторі, сам по собі означає, що спрямування навіть дуже невеликої частки цих коштів на підтримку тероризму є серйозною проблемою.

НКО особливо уразливі перед зловживаннями, пов'язаними з фінансуванням тероризму, оскільки:

- вони користуються довірою суспільства, мають доступ до значних джерел грошових коштів і часто мають великий оборот готівкових коштів;

- деякі з них мають розгалужену мережу підрозділів у багатьох країнах, яка забезпечує основу для внутрішніх і міжнародних фінансових трансакцій, часто у сферах, найбільш уразливих з точки зору використання їх для фінансування терористичної діяльності;

- у залежності від країни перебування і юридичної форми діяльність НКО часто недостатньо регулюється або не регулюється взагалі або для створення НКО не встановлено жодних вимог.

Приклад 2: Збір коштів через НКО.

Організація, офіційно зареєстрована як дитячий благодійний фонд, використовувала відеозаписи, що зображували акції релігійних «борців за свободу» у різних країнах, одночасно демонструючи відеозаписи жорстокого поведіння з прихильниками цієї релігії. Відеозаписи містили заклик направляти пожертви на номер певної поштової

скриньки, щоб допомогти у «боротьбі». Очевидно, що відеозаписи широко розповсюджувалися по релігійним організаціям всього регіону. Той же самий номер поштової скриньки часто з'являвся у журналах, які публікували статті відомих екстремістів.

Приклад 3: НКО використовуються для переказу грошей особам, підозрюваним у тероризмі.

Фінансова розвідка (ФР) у країні «Х» отримала оновлену інформацію про підготовлений Радою безпеки ООН консолідований список фізичних та юридичних осіб. Певна організація здійснювала свої операції під різними варіантами однієї і цієї ж назви у ряді країн. Вона характеризувалася як звільнена від податків НКО, офіційною метою якої є здійснення проектів з надання гуманітарної допомоги по всьому світу. Серед безлічі адрес місцезнаходження, позначених ООН для філій цієї організації, кілька знаходилося в країні «Х». ФР отримала повідомлення про підозрілі трансакції щодо НКО, яка перебувала у переліку адрес, названих у списку ООН. В повідомленні були вказані банківські рахунки і три фізичні особи, які володіли контрольним пакетом акцій підрозділу, розташованого у країні «Х». Одна з цих осіб (пан «А») проживала за адресою, вказаною в списку ООН, а двоє інших осіб мали адреси в двох різних країнах. Розслідування, проведене ФР, показало, що пан «А» пов'язаний з цими організаціями, а також з чотирма іншими міжнародними НКО. У повідомленнях, отриманих ФР, вказувалися деталі значної кількості безготівкових переказів, відправлених з місць, які мають до цього відношення, у філії вищезгаданої благодійної організації та пану «А».

Приклад 4: Керівництво НКО використовує організацію для фінансування тероризму.

Певна НКО була зареєстрована в країні «Х» як благодійна організація та звільнена від сплати податків. Офіційною метою діяльності даної НКО було здійснення проектів з надання гуманітарної допомоги. НКО була зареєстрована в країні «Х», але фактично здійснювала діяльність у різних країнах, використовуючи змінені назви. Фінансові та ділові документи були вилучені в головному офісі НКО і в будинках головного виконавчого директора НКО і члена її ради директорів. У той же день у країні «Х» було видано наказ, відповідно до якого майно НКО має бути заарештовано для проведення подальшого розслідування. Одинадцять місяців по тому країна «Х» відповідно до резолюцій Ради Безпеки ООН про підтримку терористів

направила дані про цю НКО в ООН для включення до списків організацій, що мають відношення до терористичної діяльності. У країні «Х» головний виконавчий директор НКО був засуджений за шахрайство та за участь в організованій злочинній діяльності, пов'язаній з переказами благодійних внесків на суму понад 315 тис. дол. США на користь терористичних організацій. До початку судочинства були отримані докази, що свідчать про те, що дана НКО надавала як безпосередню, так і непряму підтримку терористичним організаціям.

Експерти FATF розглядають **страховий сектор** як потенційно уразливий з точки зору відмивання злочинних доходів із-за його розмірів, широкої доступності й різноманіття страхових продуктів, а також структури бізнесу. На стадії розміщення капіталу в циклі відмивання злочинних доходів страховий сектор використовувався для неприкритого придбання страхових продуктів за рахунок готівкових коштів, отриманих від злочинної діяльності. У цих випадках особи, які відмивали злочинні доходи, скористалися тим, що страхові продукти часто продаються брокерами (тобто агентами, діяльність яких безпосередньо не контролюється й не регулюється компанією — емітентом страхового продукту).

Приклад 5: Поліс страхування, що використовувався для відмивання злочинних доходів.

Певна особа, що відмивала злочинні доходи, придбала поліс морського майнового страхування і страхування від нещасних випадків для неіснуючого океанського лайнера. Вона заплатила великі страхові внески за полісом і підкупила посередників, з тим, щоб забезпечити регулярне подання і задоволення заяв про виплату страхового відшкодування. Проте особа була дуже обережною, розраховуючи, щоб суми вимог про виплату страхового відшкодування були меншими страхової премії, тобто, щоб страховик отримував помірний прибуток від цього страхового поліса. Таким чином, особа, що відмивала злочинні доходи, змогла отримувати чеки на суму страхових відшкодувань за своїми заявами. Оскільки грошові кошти надходили від страхової компанії з надійною репутацією, мало хто ставив запитання про їх джерела, бачачи на чеку або в електронному переказі назву цієї компанії.

Отримання страхових премій з офшорних юрисдикцій та/або від слабо чи зовсім нерегульованих фінансових посередників може також служити ознакою потенційного використання страхових продуктів для

цілей відмивання злочинних доходів. Інший метод, що застосовується для цього з використанням страхових полісів, особливо тих, які виступають інвестиційними інструментами, полягає у тому, що особа, яка легалізує злочинні доходи, здійснює одну або кілька переплат страхових премій, а потім звертається з проханням про виплату будь-яких відшкодувань третій стороні. Тим самим особа продовжує володіти страховим полісом як інвестиційним продуктом, одночасно легалізуючи злочинні доходи за допомогою додаткових внесків / погашень, пов'язаних з цим полісом.

Приклад 6: Організоване злочинне угруповання відмиває злочинні доходи шляхом полісів страхування життя.

Співробітники митниці у країні «Х» ініціювали розслідування, у ході якого була виявлена організація, що займалася торгівлею наркотиками і використовувала страховий сектор для легалізації злочинних доходів. Було встановлено, що торговці наркотиками відмивали кошти через страхову компанію «Z», розташовану в офшорній юрисдикції. Страхова компанія пропонувала інвестиційні продукти, аналогічні пайовим інвестиційним фондам. Норма прибутку була прив'язана до індексів провідних фондових бірж світу, з тим, щоб страхові поліси могли виступати і як інвестиційні продукти. Власники рахунків, як правило, переплачували за полісом, переміщаючи гроші в фонд й з фонду ціною виплати штрафу за кожне передчасне вилучення. Потім ці кошти перераховувалися електронним переказом або чеком зі страхової компанії і були, безсумнівно, «чистими». Слідством встановлено, що за цією схемою було відмито понад 29 млн. дол. США, з яких більше 9 млн. дол. було конфісковано.

Впливові політичні особи — це термін, що використовується по відношенню до людей, на яких покладено або були покладені у минулому важливі державні функції у конкретній країні. В силу особливого статусу впливових політичних осіб (політичного — у своїй країні або, можливо, дипломатичного — при роботі за кордоном) фінансові організації часто надають певну свободу дій при здійсненні фінансових операцій як ними самостійно, так й третіми особами від їх імені.

Якщо вплихова політична особа стає причетною до тієї чи іншої злочинної діяльності, то ця традиційна свобода дій часто є перешкодою для виявлення або розслідування злочинів, в яких вони можуть бути замішані.

Джерелами коштів, які впливова політична особа може спробувати відмити, служать не тільки хабарі, незаконні «відкати» грошових коштів та інші доходи, безпосередньо пов'язані з корупцією, а й привласнення або розкрадання державних коштів, коштів політичних партій та профспілок, так само як і податкове шахрайство. Впливові політичні діячі, враховуючи високу ступінь публічності їх положення як всередині, так і за межами своєї країни, дуже часто використовують агентів або інших посередників для здійснення фінансових операцій від свого імені.

Приклад 7: Урядовий чиновник високого рангу через членів своєї сім'ї відмиває присвоєні державні кошти.

Сім'я колишнього урядовця високого рангу, який обіймав у країні «А» різні політичні та адміністративні посади, заснувала у країні «В», що надає пільговий податковий режим, фонд, основним вигодонабувачем якого став його син. Цей фонд мав рахунок у країні «С», з якого був зроблений переказ на суму близько 1,5 млн. дол. США на спільний подружній рахунок, відкритий за два місяці до цього у фінансовій установі сусідньої країни «Д». Цей переказ послужив законною підставою для направлення банківською організацією інформації про підозрілу операцію в місцевий орган фінансової розвідки. У ході розслідувань було виявлено використання того ж самого рахунку при здійсненні двох попередніх міжнародних переказів на значні суми з рахунку дружини цього чиновника, відкритого в країні їх проживання (країні «А»), а також встановлений факт володіння дружиною рахунками в інших національних фінансових установах, на які надходили міжнародні перекази з наступним зняттям коштів. Відсутність явного економічного сенсу у проведених банківських операціях й інформація про привласнення цим урядовим чиновником високого рангу державних коштів, отримана після ініціювання процесуальних дій відносно нього в його країні, дозволили припустити (у даному конкретному випадку) про існування системи, створеної для відмивання доходів від його злочинної діяльності. У той самий момент, коли чиновник збирався закрити свій рахунок у банку, він був затриманий правоохоронними органами.

Оскільки фінансові організації вживають заходи, спрямовані на протидію відмиванню злочинних доходів, ризик виявлення тих, хто намагається використовувати банківську систему з метою легалізації брудних коштів, стає для злочинців істотно вище. Все частіше особи,

які займаються відмиванням злочинних доходів, звертаються за консультаціями або послугами до **фахівців з правових та фінансових питань** з тим, щоб вони допомагали у здійсненні їх фінансових операцій.

Ці висококваліфіковані експерти займаються інвестиційними операціями, створенням компаній, трастів, податковою оптимізацією, врегулюванням корпоративної діяльності та інших юридичних процедур.

Деякі з них можуть бути безпосередньо залучені до здійснення специфічних видів фінансових операцій (наприклад, зберігання або виплата грошових коштів, пов'язаних з придбанням або продажем нерухомості) від імені своїх клієнтів. Особи, які надають юридичні або фінансові послуги, можуть також використовуватися для забезпечення видимості легітимності здійснюваних операцій, виступаючи як свого роду посередники при веденні справ з фінансовими організаціями.

Приклад 8: Кваліфікований бухгалтер та юристи сприяють у реалізації схеми з відмивання злочинних доходів.

Були виявлені підозрілі грошові потоки на суму понад 2 млн дол. США, що надсилалися невеликими частинами різними людьми, які давали доручення на банківські перекази та операції з банківськими траттами в інтересах синдикату з торгівлі наркотиками, який імпортував у країну «Z» 24 кілограми героїну, захованого у вантажі.

Банківські тратти, придбані в різних фінансових організаціях в країні «Y» (країна, з якої надійшли наркотики), потім були використані для придбання нерухомості в країні «Z». Кваліфікований бухгалтер використовувався синдикатом для відкриття банківських рахунків та реєстрації компаній. Крім того, він також консулював принципалів з питань розміщення капіталу. Певна адвокатська контора залучалася синдикатом для купівлі власності з використанням банківських тратт, придбаних за кордоном, після того, як вони були враховані на трастовому рахунку адвоката. Адвокатами також були засновані сімейні трасти і компанії.

Приклад 9: Кваліфікований бухгалтер надає фінансові консультації організованому злочинному угрупованню.

У ході операції, проведеної правоохоронними органами, був встановлений кваліфікований бухгалтер, пан «А», який, імовірно, був учасником керованої паном «Х» злочинної організації, що займалася

відмиванням злочинних доходів і реінвестуванням доходів, отриманих від торгівлі наркотиками. Роль пана «А» полягала, головним чином, у тому, щоб надавати «консультації з юридичних і фінансових питань». Його завдання полягало в аналізі технічних і правових аспектів інвестицій, запланованих організацією, і пошуку найбільш підходящих фінансових технологій, за допомогою яких ці інвестиції набували законного виду з точки зору оподаткування. Він повинен був також намагатися зробити ці інвестиції якомога прибутковішими. Пан «А» був експертом з банківських процедур і найскладніших міжнародних фінансових інструментів. Фактично він був фінансовим «мозком» співтовариства, що займалося реінвестуванням доходів, одержуваних паном «Х». Пан «А» діяв шляхом поділу фінансових операцій між різними географічними районами. Операції проводилися між компаніями та іноземними кредитними організаціями з використанням банківських переказів і акредитивів як забезпечення комерційних контрактів. Ці кошти пізніше інвестувалися в інші види комерційної діяльності.

Приклад 10: Юрисконсульт використовує рахунок свого клієнта, щоб допомагати у відмиванні злочинних доходів.

Протягом трьох років пан «Х» репатріював грошові кошти в країну «Z» для їх використання з метою отримання прибутку. Йому допомагали юристи та кваліфіковані бухгалтери, що використовували фальшиві трансакції і офшорні компанії. Пан «Y», колишній юрист, сприяв функціонуванню схеми пана «Х» по репатріації грошових коштів, керуючи офшорною компанією та банківськими рахунками пана «Х» у кількох ключових фінансових центрах. Пан «Y» готував проекти документів, які за своєю суттю були кредитними договорами між зазначеною офшорною компанією-оболонкою й довіреною особою пана «Х» у країні «Z». Ці кредитні договори виступали як підстава для переказу мільйонів доларів з банківських рахунків у декількох різних країнах у країну пана «Х». Після зарахування на банківські рахунки, відкриті довіреною особою пана «Х», ці кошти переводилися пану «Х».

Юрист «Y» використовував банківські рахунки юридичної фірми, щоб забезпечувати ці перекази.

Слід зазначити, що типології відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму досліджує не тільки FATF, а й інші міжнародні організації — MONEYVAL, Група країн

Азіатсько-Тихоокеанського регіону з відмивання грошей (АТГ), Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму (ЄАГ) тощо. [13 , с.109-122].

3.3. Загальні вітчизняні тенденції легалізації злочинних коштів

Згідно із Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», у нашій державі обов'язки щодо аналізу методів та фінансових схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму покладаються на спеціально уповноважений орган.

Одночасно, вже наприкінці 2003 року, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 р. № 1565 була створена міжвідомча робоча група з дослідження методів та тенденцій у відмиванні доходів, одержаних злочинним шляхом, яка постановою КМУ від 6 січня 2010 р. № 25 була перетворена на Раду з питань дослідження методів та тенденцій у відмиванні доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванні тероризму. Постановою КМУ від 8 вересня 2016 р. № 613 (зі змінами від 04.05.22) була перетворена на Раду з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [36]

Рада з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (далі - Рада) є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України. Рада утворюється для вивчення проблемних питань, пов'язаних з реалізацією державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Основними завданнями Ради є:

а) сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади, інших державних органів з питань здійснення заходів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних

злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

б) підготовка пропозицій щодо:

1) формування і реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

2) визначення шляхів, механізму та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

3) проведення національної оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму в Україні (далі - національна оцінка ризиків) та здійснення заходів за її результатами;

в) аналіз ефективності здійснення заходів щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, стану додержання при цьому конституційних прав і свобод людини і громадянина [36]

Вперше Типології легалізації злочинних коштів в Україні були підготовлені Держфінмоніторингом за 2004-2005 рр., наступні — за 2005-2006 рр. У цих документах зазначалося, що найчастіше механізми відмивання грошей містять складні, запутані, багатоланцюгові операції. Одна й та ж схема може включати операції із зняттям готівки, з купівлею цінних паперів, розрахунки з нерезидентами з офшорних країн, фіктивні зовнішньоекономічні операції та незаконне відшкодування ПДВ, фальсифікацію документації, використання викрадених паспортів, тощо. Тому віднесення схем легалізації до того чи іншого типу здійснювалося за ключовим, найбільш вагомим її елементом.

При цьому основною проблемою створення типологій визначалося те, що «відмивачі» постійно винаходять нові способи перетворення злочинних грошей в цілком легальні. На жаль, сучасні злочинці за розвитком ідей і технологій завжди йдуть на крок попереду правоохоронних структур, що покликані з ними боротися. Шахраї регулярно змінюють і валюту, і способи легалізації грошей, а також викори-

стовують міжнародні фінансові організації для відмивання нелегальних коштів.

Два перших типологічних звіти були комплексними, охоплювали аналіз схем з відмивання коштів у різних сферах національної економіки. Так, увага приділялася використанню компаній з ознаками фіктивності, експортно-імпортним операціям, «карусельним» товарним схемам, що супроводжуються незаконним відшкодуванням ПДВ з бюджету, операціям з нерезидентами, зареєстрованими в офшорних зонах, операціям з цінними паперами, з нерухомістю, операціям з перестрахування, використанню банківських установ з метою легалізації коштів. У рамках останнього напряму розглядалися такі ситуації, як змова злочинців з банківською установою, розкрадання кредитних коштів, проведення конвертаційних операцій, використання судових рішень.

Про типовість протиправних схем списання коштів з кореспондентських рахунків українських банків у зарубіжних фінансових установах на основі неправомірних рішень судів іноземних юрисдикцій свідчить той факт, що цій проблемі був присвячений спеціальний лист Національного банку України. У ньому зазначалося, що суть однієї із зазначених схем полягає в ініціюванні за межами юрисдикції України судових спорів, в яких відповідачем може бути український суб'єкт господарювання або нерезидент, якому переуступлене право вимоги до цього суб'єкта. У вказаних справах своїми рішеннями іноземні суди підтверджують штучно утворену заборгованість українського підприємства перед нерезидентом (в т. ч. з місцезнаходженням в офшорних зонах), а також постановляють стягнути на користь останнього кошти, які знаходяться на кореспондентському рахунку банку, обслуговуючого свого клієнта-боржника. Судовий процес триває без повідомлення цього банку, завершується оперативним винесенням рішення, відкриттям виконавчого провадження з подальшим арештом та стягненням грошових коштів з кореспондентського рахунку. При цьому банк — власник цього рахунку не в змозі оперативно відреагувати на ситуацію та забезпечити збереження своїх коштів в неконтрольованих ним зонах іноземної юрисдикції.

З 2007 року Держфінмоніторинг України розпочав формувати тематичні випуски типологій відмивання коштів. Так, за період до кінця 2011 року були підготовлені типології легалізації доходів, одержаних в результаті здійснення фінансових операцій з неліквідними

цінними паперами, через ринок нерухомого майна, а також з використанням небанківських фінансових установ.

Особлива увага приділялася ролі готівкових коштів у схемах відмивання, оскільки використання готівки останнім часом має найбільшу питому вагу серед напрямів легалізації, відображених в узагальнених матеріалах Держфінмоніторингу України. Цій проблемі присвячені два документи: «Властивості та ознаки операцій, пов'язаних з відмиванням коштів шляхом зняття готівки. Тактичне дослідження та практичне розслідування» (2009 р.) та «Використання готівки у схемах відмивання злочинних доходів» (2011 р.). Створення цих типологій було спрямовано на протидію перетоку капіталу між легальною та нелегальною, тінговою економікою [13, с. 123-125].

Держфінмоніторингом за останні роки проведено типологічні дослідження за наступними актуальними тематиками: актуальні методи, способи, інструменти легалізації (відмивання) злочинних доходів та фінансування тероризму (сепаратизму) (2021 рік), відмивання коштів від податкових злочинів (2020 рік), привласнення коштів і майна державних підприємств та інших суб'єктів, які фінансуються за рахунків державного та місцевих бюджетів (2019 рік), ризики використання суб'єктів з непрозорою структурою власності у схемах відмивання кримінальних доходів (2018 рік), ризики використання готівки (2017 рік), ризики тероризму та сепаратизму (2017 рік), відмивання доходів, отриманих від корупційних діянь (2016 рік) та інші [37].

Ознайомитися з Типологіями Держфінмоніторингу можливо на сайті Державної служби фінансового моніторингу України. Режим доступу: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi/tipologi-derzhfinmonitoringu>

Слід відмітити, що у 2021 році Держфінмоніторингом взято на облік 1 659 877 повідомлень про фінансові операції, що на 64,9% менше ніж у 2020 році (рис. 3.7). Зменшення кількості отриманих Держфінмоніторингом повідомлень від СПФМ відбулося у зв'язку з виконанням СПФМ вимог оновленого Базового Закону від 06.12.2019 № 361-IX, яким змінено підхід до виявлення фінансових операцій з ознаками фінансового моніторингу [38]

Нижче наводиться ряд прикладів схем відмивання злочинних доходів, виявлених Держфінмоніторингом України у 2021р. [37]

На сьогодні в Україні здійснюються заходи щодо запобігання та протидії корупції, але як і раніше, найбільш масштабні корупційні

схеми, як правило, здійснюються посадовими особами органів державної влади, державних та комунальних підприємств.

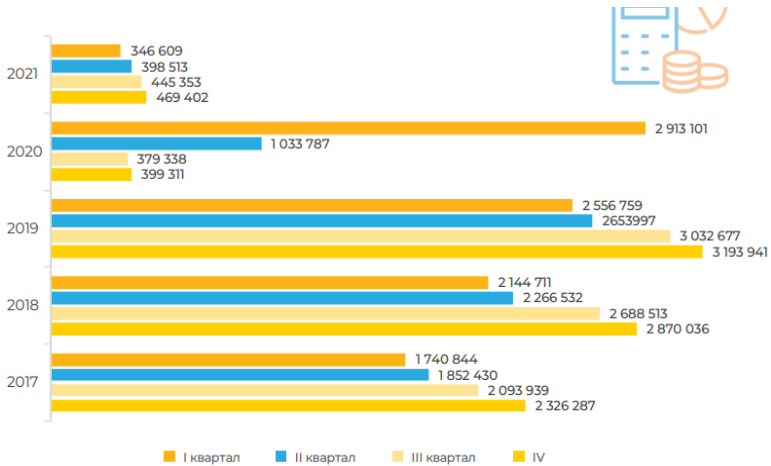

Рисунок 3.6 - Динаміка кількості повідомлень про фінансові операції, взятих держфінмоніторингом на облік протягом 2017 – 2021 років [38, с. 14]

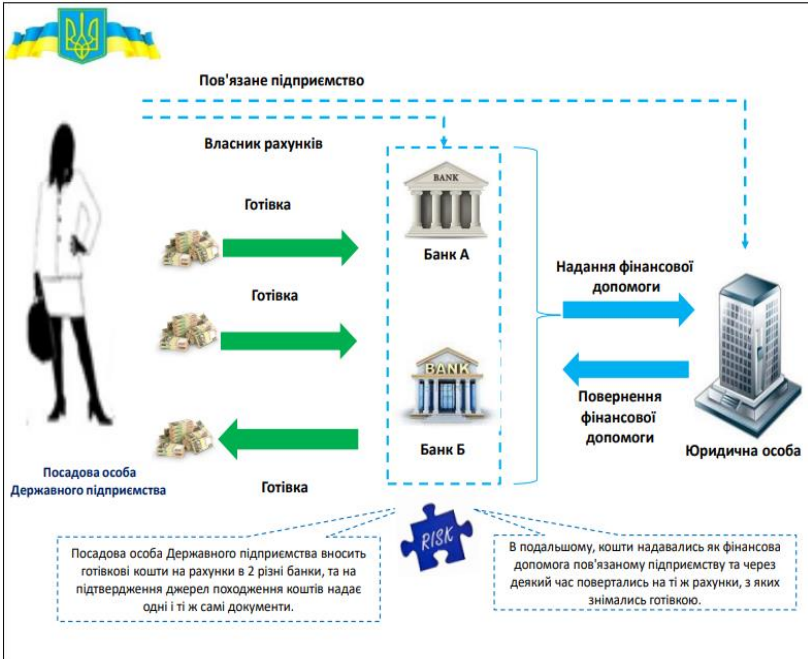
Найпоширенішими видами корупційних злочинів є: хабарництво, розкрадання бюджетних коштів, службове підроблення, зловживання владою або службовим становищем. Посадовими особами органів державної влади, державних та комунальних підприємств з метою приховування злочинних доходів, отриманих від здійснення корупційних діянь, використовуються різноманітні схеми.

Відмивання доходів, отриманих від корупційних діянь.

Приклад 1. Відмивання доходів посадовою особою державного підприємства.

Держфінмоніторингом в ході фінансового розслідування виявлено схему приховування джерел походження коштів, отриманих від незаконної діяльності. Встановлено, що посадовою особою Державного підприємства було здійснено внесення мільйонних сум готівки на поточні рахунки у двох різних фінансових установах. Надалі, кошти перераховано як фінансову допомогу на користь юридичної особи, яка пов'язана з посадовою особою Державного підприємства. Через деякий час, юридичною особою повернуто фінансову допомогу на

рахунки посадової особи Державного підприємства. Отримані кошти обготівковано. З метою підтвердження джерела походження готівкових коштів, посадовою особою Державного підприємства до різних банківських установ надані одні й ті ж документи. Правоохоронним органом здійснюється досудове розслідування.

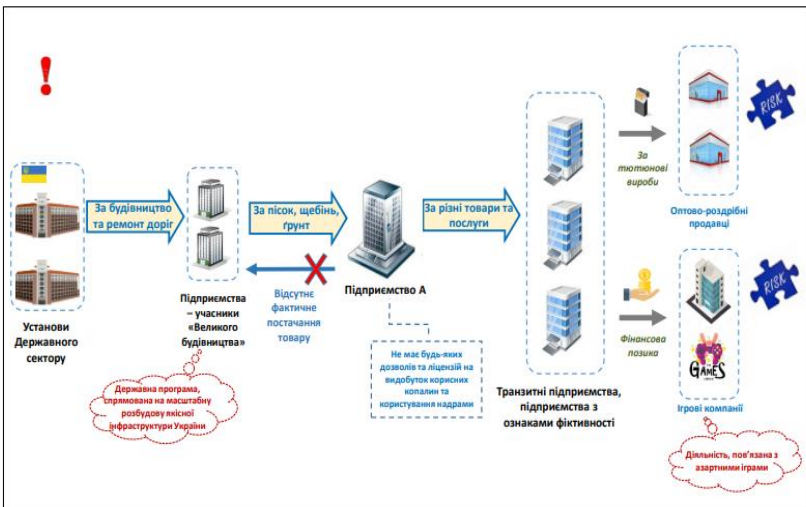
Відмивання доходів отриманих від розкрадання, нецільового використання державних коштів та коштів суб'єктів господарювання державного сектору економіки.

Бюджетні кошти є досить привабливим джерелом для отримання злочинних доходів, враховуючи значні їх обсяги, що виділяються для фінансування діяльності державних підприємств, територіальних громад (об'єднаних територіальних громад) та інших суб'єктів, які фінансуються коштом державного та місцевих бюджетів. На даний час значна частина бюджетних коштів виділяється на проведення ремонту доріг в рамках програми «Велике будівництво». Також, значні бюджетні закупівлі проводяться для військового сектору, медичної галузі (придбання лікарських засобів і обладнання для боротьби з па-

ндемією COVID-19), що створює ризики для корупції та розкрадання бюджетних коштів.

Приклад 2. Відмивання доходів, отриманих від розкрадання бюджетних коштів з використанням підприємств з ознаками фіктивності та прихованого обготівковування.

Правоохоронним органом спільно з Держфінмоніторингом виявлено схему розкрадання коштів державних підприємств, залучених до будівництва доріг. В ході фінансового розслідування встановлено, що кошти, які попередньо були перераховані від установ Державного сектору на користь підприємств-учасників Державної програми «Велике будівництво» як оплата за роботи з будівництва та ремонту доріг, перераховано на користь Підприємства А як оплата за пісок, щебінь, ґрунт. У Підприємства А відсутні будь-які дозволи та ліцензії на видобування корисних копалин, воно є посередником, фактичного постачання товару на користь підприємств-учасників Державної програми не відбувалось. Отримані Підприємством А кошти від підприємств-учасників «Великого будівництва» надалі із використанням низки підприємств з ознаками фіктивності транзитом перераховані як оплата різноманітних робіт, послуг та як фінансова допомога на користь суб'єктів господарювання, що потенційно володіють готівковими коштами та здійснюють діяльність у сфері оптової та роздрібною торгівлі, а також у сфері азартних ігор (лотерей).

Відмивання доходів від податкових злочинів

Практика фінансових розслідувань показує, що попит на «продаж» необлікованої готівки залишається на високому рівні. Такі «операції» здійснюються поза банківською системою, що значно ускладнює їх виявлення. Підприємства реального сектору економіки намагаються різними шляхами зменшити свої зобов'язання з податку на додану вартість, а отже попит на «послуги» «зустрічних потоків» та «скруток» залишається досить високим. Зазвичай послуги з ухилення від сплати податків надаються професійними мережами, до складу яких можуть входити юридичні особи, що акумулюють гроші, транзитні суб'єкти, фізичні особи-підприємці, підприємства реального сектору економіки, які мають готівкові кошти.

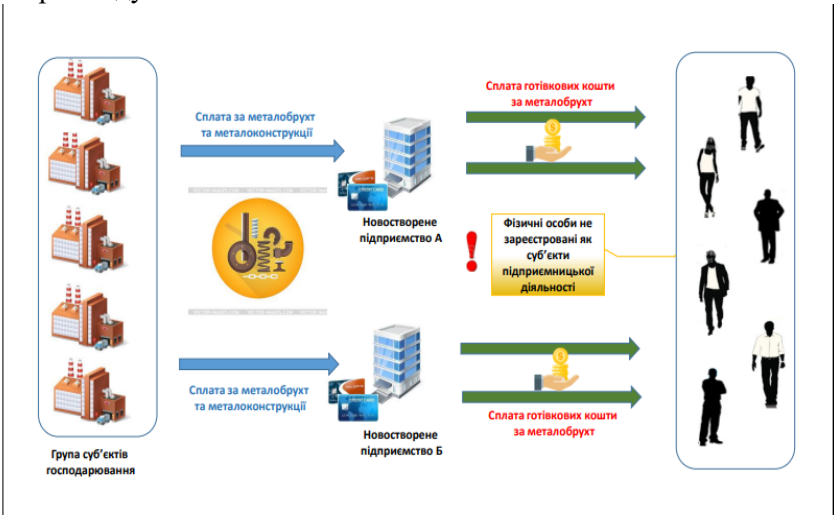
Механізми ухилення від сплати податків в Україні:

- порушення митних правил та контрабанда (маніпуляція з митною вартістю товарів, перерваний транзит, контрабанда);
- розкрадання податку на додану вартість (незаконне відшкодування з бюджету при експорті, фіктивне підприємництво (missing trader) – зокрема, «карусельні» схеми, підміна товару («скрутки»);
- контрафакт;
- переміщення прибутку до «податкових гаваней» («офшорів»);
- тіньові заробітні плати;
- викривлення бази оподаткування (приховування обсягів продажу);
- зловживання податковими пільгами, преференціями та спеціальними режимами;
- неофіційне підприємництво та індивідуальна економічна діяльність без реєстрації.

Приклад 3. Відмивання доходів з використанням готівки через новостворених суб'єктів господарювання.

Держфінмоніторингом з врахуванням інформації, отриманої від правоохоронного органу, виявлено схему «конвертації» безготівкових коштів у готівку групою новостворених підприємств з метою формування податкового кредиту та приховування отриманого доходу. В ході фінансового розслідування встановлено, що Групою юридичних осіб з метою формування податкового кредиту перераховано кошти на користь новостворених Підприємств А та Б як оплату за металопродукції та металобрухт. Надалі зазначені кошти було обготівковано Групою фізичних осіб, у вигляді розрахунку за металобрухт. При

цьому зазначені фізичні особи не були зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності. Правоохоронним органом здійснюється досудове розслідування.

Розслідування справ, пов'язаних з фінансуванням тероризму та сепаратизму

Питання фінансування тероризму (сепаратизму) це одна з невідірваних проблем сучасного суспільства, що характеризується високим рівнем суспільної небезпеки, виникнення якої може спричинити масову загибель людей, провокацію військового конфлікту. Глобальний індекс тероризму (The Global Terrorism Index) і супутній з ним рейтинг країн світу за рівнем тероризму публікується щороку починаючи з 2012 року. Глобальний індекс тероризму є комплексним дослідженням рівня терористичної активності у світі й відбиває масштаб терористичної загрози в розрізі держав.

У топ 10 країн світу з найвищим рейтингом рівня тероризму за 2020 рік увійшли Афганістан, Ірак, Нігерія, Сирія, Сомалі, Ємен, Пакистан, Індія, Демократична Республіка Конго, Філіппіни

На даний час, ризики поширення тероризму та сепаратизму в Україні залишаються актуальними з огляду на наявність низки зовнішніх та внутрішніх чинників, які негативно впливають на стан національної безпеки держави.

Традиційні способи (методи) фінансування тероризму та сепаратизму складаються з законних джерел (надходжень від законного бізнесу, благодійних організацій), використання коштів від злочинної діяльності (торгівлі наркотиками, вимагання викупу, шахрайство), коштів від держав, які заохочують тероризм, а також фінансування безпосередньо терористами.

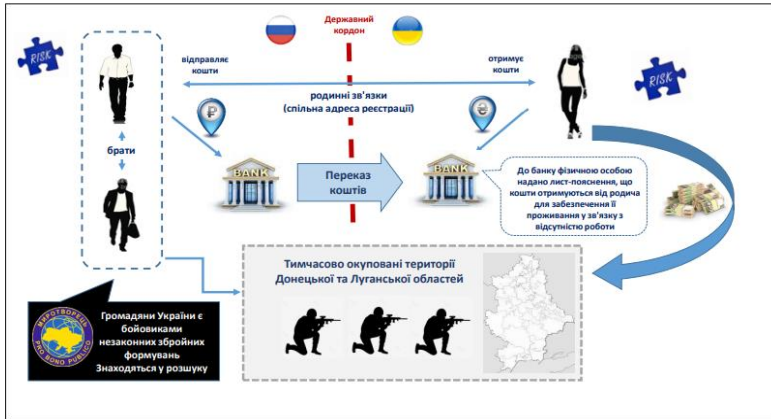
Приклад 4. Фінансування сепаратизму через нелегальні криптообмінники

За інформацією правоохоронного органу, виявлена мережа підпільних криптообмінників, які дозволяють проводити анонімні платежі та системно виводити тіньові кошти та переводити їх в готівку. Послугами цих онлайн-обмінників здебільшого користувалися фізичні особи. Зокрема люди, які отримували кошти із заборонених в Україні електронних гаманців країни-агресора. Зокрема, йдеться і про організаторів масових акцій протесту напередодні Дня Незалежності України. Саме через такі мережі вони отримували фінансування для оплати «послуг» провокаторів. Мережа функціонувала від початку 2021 року та надала послуги з переказу понад 1 000 клієнтам. Зловмисники щомісяця переказували через таку мережу майже 30 млн гривень. За «послуги» отримували 5-10 % від суми переказу. Правоохоронним органом розпочато кримінальне провадження за ст. 200 «Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення» та ст. 209 «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» КК України.

Приклад 5. Фінансування тероризму за рахунок коштів, отриманих в якості приватного переказу.

Держфінмоніторингом в ході фінансового розслідування встановлено, що на рахунок фізичної особи, яка зареєстрована на лінії розмежування з тимчасово окупованими територіями Донецької та Луганської областей зараховано значні кошти з території Російської Федерації. До банківської установи Фізична особа надала лист-пояснення, в якому зазначила, що зазначені кошти отримує від родича для свого утримання у зв'язку з відсутністю роботи. В ході фінансового розслідування встановлено, що відправником коштів є Громадянин України, який разом зі своїм братом є бойовиками незаконних збройних формувань та оголошені у розшук. Крім того, ці особи мають спільну адресу реєстрації з фізичною особою, що отримувала кошти.

Кошти, отримані з території Російської Федерації, від особи, яка переслідується правоохоронними органами України, можуть бути спрямовані на вербування та переправлення волонтерів для незаконних збройних формувань, що діють на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Правоохоронним органом здійснюється досудове розслідування.

Відмивання доходів через страховий ринок та ринок цінних паперів

Страховий ринок є одним з невід'ємних елементів ринкової інфраструктури та фінансової системи будь-якої держави. Ефективно функціонуючий страховий ринок є важливою компонентою ринкової економіки і відіграє визначальну роль у формування загальноєкономічної ситуації в країні, адже створює страхове середовище, здатне забезпечити страховий захист бізнесу від непередбачуваних подій та забезпечує соціальну підтримку населенню. За своєю специфікою, український ринок страхування є дуже вразливим до використання у схемах легалізації (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом.

Сумнівність фінансових операцій, здійснених за участю страхових компаній, можливо оцінювати за наступними основними критеріями:

- виведення коштів підприємств реального сектору економіки на підставі страхування ризиків, настання яких є мало ймовірним;

- сплата коштів у вигляді страхового відшкодування на підставі штучно створеного страхового випадку;
- виплата агентської винагороди на користь підприємств з ознаками фіктивності до здійснення операцій на ринку страхування послуг, надання яких важко підтвердити;
- здійснення розрахунків та формування резервів страхових компаній з використанням «сміттєвих» цінних паперів.

Взагалі такий фінансовий інструмент, як «сміттєві» цінні папери, часто використовується і в інших незаконних схемах (виведення активів за межі України, мінімізація податкових зобов'язань, ухилення від оподаткування тощо), які передують відмиванню злочинних доходів. Одним з ризикованих інструментів фінансового ринку стали також операції з купівлі-продажу облігацій внутрішньої державної позики. З одного боку, цей вид цінних паперів можна вважати одним з найнадійніших фінансових інструментів завдяки високій ліквідності та широкому спектру застосування. Разом з цим, високий попит, особливості виконання укладених на біржі контрактів стосовно купівлі/продажу облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) робить їх привабливими у схемах легалізації незаконних доходів, особливо для публічних осіб, які повинні декларувати свої статки.